

PROSVETNA KNJIŽNICA

*Prpravljamo izdajo
dveh neobjavljenih rokopisov
dr. Karla Ozvalda:*

ZGODOVINA PEDAGOŠKE KULTURE V ANTIČNI DOBI

—
NA POT, ŽIVLJENJU NAPROT

Dr. Karel Ozvald

KULTURNA PEDAGOGIKA

KAŽIPOT ZA UMEVANJE VČLOVEČEVANJA

VISOKOŠOLSKI MLADINI!

Nastopno predavanje na univerzi dne 15. aprila 1920

MORALA IN DRUŽBA

Temeljna načela tukaj nastopajoče dinamike

JUTRO

PRIROČNA PEDAGOŠKA KNJIŽNICA

KULTURNA PEDAGOGIKA

KAŽIPOT ZA UMEVANJE VČLOVEČEVANJA

I.

KULTURNA PEDAGOGIKA

NAPISAL

DR. K. OZVALD

PROFESOR PEDAGOGIKE NA UNIVERZI V LJUBLJANI

1 9 2 7

LJUBLJANA / SLOVENSKA ŠOLSKA MATICA

1 9 2 7

LJUBLJANA / SLOVENSKA ŠOLSKA MATICA

Posvetilo.

*Sledeči plod svojega dela poklanjam vsem tistim
možem in ženam, ki čutijo v sebi klic, biti zares
oblikovatelji našega človeka — v šoli ter izven šole,
in ne samo njega šablonski vežbači pa priskufni mu
nagajivci.*

PISATELJ.

Predgovor.

Hodil po zemlji sem naši in pil nje prelesti.

— — — — —
Hodil po zemlji sem naši in pil nje bolesti.

O. Župančič.

Pričujoča knjiga ni pisana z zapečkarskega vidika »šolske« pedagogike, ki se njenih posebnosti premnogi človek z grozo spominja, čeprav so se šolska vrata že davno za vselej zaprle za njegovim hrbtom. Kdor se iz take ozlovoljenosti morda pomišljaš, jo vzeti v roke, ti pravim: beri — ker je tvoj strah neosnovan; kdor pa v njej iščeš pedagoškega navdahnjenja v šolskem pomenu besede, posebe »metodičnih« modrosti, ti pravim: pusti — ker boš razočaran.

Pisatelj bi hotel s svojo knjigo čitatelju oči odpreti za kulturni pomen vzgojstva in še posebe ga navajati k doznavanju in umevanju svojevrstnega odnosa med kulturo pa vzgojo in izobrazbo. Zlasti pa k umevanju dejstva, da z ene strani kultura, to se pravi duhovno stremljenje kakega naroda k solncu, njegova »via lucis«, ni nič drugega, nego — vzgoja in izobrazba, in da z druge strani vzgoja in izobrazba ni nič drugega, nego — kultura.

In tako bi tudi avtor te knjige lahko dejal: »Je ne propose rien, je n'impose rien, j'expose.« To se pravi: ničesar ne predlagam, ničesar ne nalagam (v obliki svojeglavih trditev), temveč — razlagam, to je — pojasnjujem vzgojstveno istinitost. Kajpada s tem ni rečeno, da bi gledanje sveta od te strani bilo brez pomena za praktično usmerjene plati življenja.

V Ljubljani, na dan sv. Cirila in Metoda 1927.

K. Ozvald.

I. Uvodna poglavja.

Pedagoška teorija.

Pedagoški teoriji odgovarja kot korelat pedagoška praksa. Z besedo pedagoška praksa ali v zgojstvo pa nam je dandanes navadno v mislih tako in tako dejstvovanje, katerega odrastli posameznik zavestno in pa po prečiščenem načrtu, osobito v šoli, izvršuje na mladini v te in te kulturne, večinoma v ukovne svrhe. Toda o takem pojmovanju vzgojstva se mora reči, da je do skrajnosti enostransko, kajti v pojmovni okvir besede vzgojstvo spada vsa tista svojevrstna realnost, ko se človek in človeštvo na ta ali oni način oblikujeta — kjerkoli, od kogarkoli, v katerikoli življenjski dobi, lahko da tudi ne zavestno in pa ne po načrtu. Vzgojstvena realnost je nekaj nad vse bujnopestrega; saj pač vzgaja n. pr. tudi popotovanje, prijateljstvo, veseli pa neveseli dogodki, katere doživlja bodisi posameznik ali vsa življenjska zajednica, izvrševanje poklica, rodbinsko pa javno življenje itd. Kajpada v prvotni, »homerski« dobi kakega naroda vzgojstvo ne izkazuje tako kompliciranih oblik, nego dandanašnji.

A nekaj povsem drugega od pedagoške prakse je pedagoška teorija ali na kratko »pedagogika« (vzgojeslovje). Pedagoška teorija v zgodovinskem razvoju nastopa veliko pozneje od pedagoške prakse ter ni dejstvovanje, temveč spoznavno prizadevanje.

Kdor izvršuje pedagoško prakso ter n. pr. kot šolski učitelj podaja učencu to ali ono učno snov ali pa ga skuša v kateremkoli oziru izpopolnjevati, ta ob izvrševanju takih vzgojstvenih aktov ne spoznava. In tudi njegova naloga tukaj ni — spoznavati, recimo otroka ali učno snov ali metodo, po kateri postopa. Ni pa nič dvoma, da se je ta človek moral kdaj prej s spoznavanjem ukvarjati, to je, si

pridobiti znanstvenih spoznatkov, ako hoče n. pr. učenca s pridom uvajati v ta in ta učni predmet; in tudi to se utegne primeriti, da bo postranski plod učiteljevega vzgojstvenega dejstvovanja to ali ono izkustvo, n. pr. z ozirom na razliko otroških individualnosti ali pa z ozirom na njegovo učno metodo. Toda v glavnem se ta reč ima takole: »Kadarkoli se učitelj ali vzgojitelj praktično udeje, takrat — uči, popravlja, bodri, kaže, prigovarja, hvali, kaznuje in sicer vse to bodisi — iz didaktičnih instinktov ali pod vplivom pravkar danega položaja, se pri tem opirajoč na lastne ali tuje izkušnje, lahko da po prejšnjem premisleku in načrtu ali pa brez tega.« (A. Fischer.)

Pedagoška praksa torej nikdar ni spoznavanje, tudi takrat ne, ko se n. pr. v izvrševanju te prakse poslužuješ kakih dognanih spoznav. Kdor pa se ukvarja s pedagoško teorijo, njemu je, oziroma bi imela biti pedagoška praksa — problem, to je predmet znanstvenega razmišljanja.

Besedi pedagoška teorija se vse do danes daje precej različen pomen. Eni so namreč tega mnenja, da je naloga te teorije, pedagoško prakso kritizirati, izboljševati, reformirati, nadaljevati. Drugim zopet, to zlasti izpričujejo običajni učbeniki pedagogike, je pedagoška teorija navodilo za vzgojstveno dejstvovanje; tretji mislijo, da bi pedagoška teorija imela utemeljevati in opravičevati razne ukrepe na področju pedagoške prakse. Itd.¹ Po teh obče razširjenih naziranjih je torej znanstvena pedagogika dandanes podobna tistim bolj ali manj tehnično usmerjenim vedam (tehnika, zdravilstvo, pravoslovje, gospodarska veda, politika), ki si prizadevajo izslediti, kako se dasta priroda in človek obvladovati, to je tako ravnati, da se doseže ta in ta cilj. Ali drugače rečeno, znanstvena pedagogika je po takem pojmovanju pretežno — tehnologija, to se pravi iskanje in postavljanje pravil za uspešno postopanje v pedagoški praksi.

¹ Gl. A. Fischer, Deskriptive Pädagogik (»Zeitschr. f. päd. Psychol. u. exper. Päd.«, 1914, 2. zv., str. 81—3).

No, v istini pedagoška teorija nima opravljati babiških poslov pri rojstvu vsakojakih ukrepov na področju pedagoške prakse, to je dajati navodil tistim, ki se na vzgojstvenem poprišču udeje, temveč ji je odkazana vse večja naloga. Glavno vprašanje se za pedagoško teorijo nima glasiti: kako bi se naj odigraval vzgojni in izobraževalni proces (do katerih ciljev bi naj bil usmerjen in po kakih metodah bi naj skušal doseči te cilje)? Centralno vprašanje na področju pedagoške teorije se glasi: kako se v istini, in sicer povsod pa v vseh dobah, odigrava vzgojni pa izobraževalni proces? Pedagoška teorija je »čista« ali teoretska veda o duhovnem razvoju posameznika in življenjskih zajednic, to se pravi veda, ki ima pojasnjevati, kako se vrši duhovna rast poedinca in življenjskih skupin kakor so: rodbina, narod, kulturno območje... Doumevati razvoj kulturnega življenja v njega različnih oblikah (gospodarstvo, umetnost, politika, verstvo...) ter pred vsem drugim si prizadevati, da se ugotovijo funkcionalni odnošaji med kulturo in vzgojstvom kake dobe, to je velika naloga pedagoške teorije. Tehnologija ali svetovalnica za vzgojstveno prakso pa pedagoška teorija sploh ne more biti; znanstvena pedagogika, ki res zasluži to ime, namreč uči, da vzgojstveno dejstvovanje (doma, v šoli, delavnici, gledališču, na razstavi...) ni nikakšen razvojni »pripomoček« za duhovno rast človeka in človeštva, da marveč tako dejstvovanje tvori bistven del in sicer najbolj centralni del, naravnost živec razvojnemu procesu. Kajti v vseh življenjskih oblikah (v gospodarstvu, umetnosti, verstvu, politiki...) se očitno javlja vzgojstveno dejstvovanje.

Človek se pač nehote vpraša, kako je to, da (teoretska) pedagogika vse do najnovejše dobe ni pravzaprav niti slutila, v kateri smeri bi utegnile ležati njene naloge. Saj je eden izmed prvih glasnikov, ki začenjajo opozarjati na pravi delokrog pedagoške teorije, bil šele J. Prüfer, ki je l. 1917 objavil velezanimivo knjigo »Theorie und Praxis in der Erziehung« (Ein Buch zur Vertiefung

pädagogischen Denkens). In še mlajšega datuma so do zadnjih globin človeškega duha segajoče ideje o novi orientaciji kakor jih iznaša bivši ljudskošolski učitelj E. Krieck v svojih dveh knjigah »Philosophie der Erziehung« in »Menschenformung« (Grundzüge der vergleichenden Erziehungswissenschaft). Toda — kdor vse premeri, ne zameri. Vsa zgodovina novejšje pedagogike je namreč živa priča, da se vzgojstvena vprašanja že skozi stoletja po večini tako obravnavajo, kakor bi idejni stržen vzgojstvene prakse res ne bil nič drugega nego — ukoslovje, to je problem o namenu in metodah šolskega pouka. Te neosnovane ter — istinita dejstva zagrinjajoče miselnosti se teoretska pedagogika vse do danes ni otresla. In prav tukaj tiči razlog, zakaj se vzgojeslovje toliko časa ni začelo razvijati v samostojno vedo, ter je ostalo, kakor dobro naglašja Krieck — »le malo spoštovan, tehnološki privesek drugih ved«, zlasti psihologije in etike (Herbart!) pa sociologije.¹

Ni dvoma, da pedagoška teorija lahko pedagoški praksi dobro služi. Saj vendar ne more biti vse eno, si je li oni, ki bi n. pr. hotel tujo duševnost zavestno oblikovati, na jasnem ali ne o tem, kaj da je v svojem jedru tista kulturna istinitost, ki ji pravimo vzgoja ali izobrazba, in pa kako se med seboj imajo vzroki in učinki, kateri nastopajo v tej istinitosti. Toda s tem še nikar ni rečeno, da bi glavni smisel pedagoške teorije bil — stati v službi prakse. Vrh tega pa pedagoška teorija niti ne more biti direktna svetovalka vzgojstveni praksi. Odgovora na vprašanje n. pr., kakšen pedagoški ukrep da bi bil umesten v tem ali onem položaju, vzgojstveni praktik nima pričakovati od pedagoške teorije; zanesljiv odgovor te vrste je mogoče dobiti le od konkretne osebe, ki mi pove, kako je v takem primeru postopala ter dosegla uspeh. Toda uvaževati se mora, da je pedagoška teorija v tesni zvezi s »pedagoško kulturo«, ki predstavlja — pedagoško vest kake dobe ali kakega naroda; in ob tej

¹ Gl. E. Krieck, Philosophie der Erziehung, 1922. Str. 4.

skupni (pedagoški) vesti bo vzgojstveni praktik s pridom iskal orientacije za svojo lastno pedagoško vest.¹

Glavno pa je uvidevanje, da pedagoška teorija ni zadeva, ki bi morala najbolj zanimati samo vzgojstvene praktike (v šoli, rodbini, izobraževalnem društvu, kaznilnici...). Vsakdo, ki hoče veljati za izobraženega, bi poleg drugega naj v glavnih potezah poznal tudi zakone, po katerih se vrši duhovna rast človeka in človeških zajednic.

Čisto ali teoretsko vzgojeslovje res da lahko vodi do tehnologije pouka in praktičnega vzgojstva. Toda, in tega ne smemo prezreti, pravice do obstoja mu nikar ne daje nemara šele praktična porabnost v eventualni obliki tehnologije. Zato pa bo cilj našim nadaljnjim razmišljanjem — spoznanje vzgojstvenega sveta in njegove dinamike, nikar pa ne »pravila« za vzgojstveno prakso.² Kajti vrhovna naloga samostojne, dovolj globoko in široko zasnovane pedagoške teorije je ta, da — pojasni »skrivnost duhovnega včlovečevanja«. Njen predmet je torej življenje duha, ali, ker se življenje duha vedno manifestira v obliki kulturnih zajednic, zajedniško življenje. A posamič je njen posel: se razgledati po vseh vzgojnih silah, velikih in malih, ki jih izkazuje narodova kultura (šolstvo, naprave za ljudsko izobraževanje, uradi za javno blaginjo, društva, tisk, gledališče, kino, razstave...), ter kritično presoditi in oceniti njih tozadevno dinamiko.³ Rešiti pa se ta naloga v podrobnostih ne da drugače, nego da se posamič, skoraj bi rekel »monografično«, vzamejo s te strani v pretres razna področja, na katerih se udejstvuje življenje duha: gospodarstvo in tehnika, znanstvo, umetnost, verstvo itd.

¹ Gl. J. Prüfer, Theorie und Praxis in der Erziehung, 1917, str. 63, 81.

² Gl. E. Krieck, Philosophie der Erziehung, str. 172.

³ Gl. P. Petersen, Der Bildungsweg des neuen Erziehers auf der Hochschule (»Zeitschrift f. päd. Psychol. u. exper. Päd., 1924, 1. in 2. zv.).

II. Kulturoslovni del.

»Prosveta« — ali izruvani človek.

Živimo v času, ko se ime »prosveta« kaj rado izgovarja ali piše in čita. Že na prevalu novega stoletja pesnik s povdankom zagotavlja naše zatiralce, da: »napredek in prosveta — to naša bo osveta«. Z novo državo smo dobili ministerstvo prosvete; z veliko vnemo se pretresajo prosvetna vprašanja, razpravlja se o prosvetnem delu, prosvetni politiki, prosvetnih delavcih in širjenju prosvete, snujejo se prosvetna društva in prosvetni tečaji; poveljuje se ideja prosvete, sklicujemo se na njo, v njenem imenu se med seboj obtožujemo ter na malo in veliko zasmehujemo. In še v drugih oblikah si dajemo opravka s »prosveto«. Zato se je pač vredno vprašati, kako da izgleda, ali bolje rečeno, kaj je po svoji vsebini to, kar nosi ime prosveta.

No, prosveta je taka in taka usmerjenost duha na posamezniku in v človeških zajednicah. Je to plod, duhovni plod, ki je v zapadni Evropi polagoma dozorel na drevesu tako imenovanega individualizma, to je novega življenjskega čuta (»vita nuova«), kakor so ga na pragu nove dobe — kot nekak protest zoper srednjeveško, verski vezano obliko življenja začeli samozavestno in pa samostojno oznanjati veliki možje (Alberti, Petrarca, Michelangelo, Macchiavelli . . .), krepko razvite »individualnosti« na raznih področjih življenja: v gospodarstvu, umetnosti, znanstvu, politiki, verstvu.

Besedi »individualen« (individualnost) pa »individualističen« (individualizem) imata isti izvor: individuum, a različen pomen (podobno besedam: nacionalen — nacionalističen, socialen — sicialističen, racionalen — racionalističen . . .),

Nekdo je »individuum« (= nekaj nedeljivo danega, to je le enkrat danega), v kolikor izkazuje to ali ono lastnost, n. pr. način izgovorjave, ki je samo enkrat, to se pravi, samo na njem dana in katere dotičnik nima skupne z drugimi ljudmi; a z ozirom na ostale svoje lastnosti (vse ali samo nekatere) je lahko drugim ljudem podoben kakor jajce jajcu. In tako se potem individualen biti ne pravi nič drugega, nego »diferenciran«, to je takšen biti, da bi samo tedaj kdo drug bil tebi enak, ako bi ti mogel srečati — samega sebe. Zato zasluži pridevek »individualen« tisti, ki izkazuje nekaj povsem samosvojega v svojem bitju in žitju, n. pr. v svojem okusu, nastopu, življenjskem naziranju, v svojih potrebah . . . in ki torej ni recimo: »uradnik«, »kmet«, »oče«, »umetnik«, »žena«, »človek« . . . kakor i drugi eksemplarji te vrste, ki je marveč — tak in tak, samo enkrat vtelešen uradnik, kmet itd.

Z individualnim pa se ne sme zamenjavati individualistični človek. Individualist je nekdo, ki se v svojem dejanju in nehanju ne zmeni za tiste duhovne sile, katere brzdajo in urejajo gonsko življenje človeka, n. pr. kot občečloveško veljavne norme (vest), kot državna ali cerkvena avtoriteta, kot narodni običaji itd. Če slišim, da je nekdo izrazita individualnost, tedaj ta trditev leži v drugačni rekel bi dimenziji, nego pa če se trdi, da je ta ali oni individualistično razbrzdan človek. Današnja doba je n. pr. do skrajnosti individualistična, to je taka, da vedno več ljudi smatra pokorščino, vest, poštenost, odgovornost, dolžnost, zvestobo, obzirnost, strpljivost . . . za nekaj zastarelega, brezpomembnega in »modernemu« človeku nepotrebne — za »device brez dot«; a na drugi strani vidimo, da število izrazitih individualnosti, osobito pa kulturno diferenciranih ljudi silovito pada ter tako pomnožuje nediferencirano maso tistih, ki so le — »tovarniško blago civilizacije«, to je takih, kakor jih gre 12 na tucat.

Miselno jedro individualizma je torej to, da se posameznik v duhovnem oziru čuti za neodvisno, suverensko bitje — nekak duhovni Robinzon ali »ptič Samoživ«, ki si je sam najvišja avtoriteta ter se otresa vseh duhovnih vezi, n. pr. etičnih ali drugačnih zakonov in velevnikov. »Se izživeti« po mili volji, in če duh sodobne civilizacije ne nudi v ta namen dovolj možnosti, seči celo po oblikah zamorske primitivnosti, kakor to izpričujejo n. pr. moderni plesi.¹ Najbolj radikalno je pač bistvo individualizma označil Max Stirner, češ: »Mir geht nichts über mich«. Sicer pa so že sofisti izpovedovali individualistično načelo s svojo trditvijo: *πάντων μέτρον ἄνθρωπος* (človek je merilo vseh stvari).

Individualistični način življenja očituje to veleznačilno stran, da je čisto ameriški, to se pravi do skrajnosti utilitarno usmerjen in da v gospodarskem življenju ne priznava nikakih duhovno zasidranih omejitev, češ, vsak je svoje sreče kovač (*laissez faire, laissez passer*). Zato se človek z individualistično strukturo duše običajno nazunaj silno razmahne — v obliki civilizacije. Vseh vrst tehnične pridobitve, ki tvorijo opravičen ponos naše dobe, železnice, stroji, telegraf, telefon, aeroplan, radio...) so možne samo v taki dobi, ki je, kakor pravi dunajski sociolog Spann,² vsa usmerjena od znotraj ven in ki posamezniku daje gospodarsko svobodo; ki vzbuja pridobivalnega duha; ki si stavi velikih gospodarskih nalog; ki uprizarja velesjeme; ki zaposluje na milijone delovnih rok; ki v svobodnem tekmovanju nakloni zmago močnejšemu in urnejšemu ter tako spušča z verige zmaja, ki bo prej ali slej požrl vse človeštvo.

Na znotraj, v pravi kulturi, pa individualistični človek silno obuboža. Zgodovina uči, da je bistvo takih

¹ Gl. H. Keyserling, *Die neu entstehende Welt*. 1926. Str. 42.

² Gl. O. Spann, *Der wahre Staat*. (Vorlesungen über Abbruch und Neubau der Gesellschaft.) 1921. Str. 83.

dob, ki izkazujejo pretežno individualistični pravec, vsikdar bilo — rušenje objektivnih vrednot in veljavnosti (»Umsturz aller Werte« — Nietzsche). Čim bolj si individualizem, ki se upira vsem »sponam« (in je s svojim bistvom idejni votek za: svobodomiselnost, ateizem, anarhizem, amoralnost...), pridobiva tal, tem bolj se polagoma izpodjeda jedro avtoritativnemu, postavljenemu, objektivnemu, apriornemu, nadindividualnemu življenjskemu redu.

Pa še to se mora omeniti, da individualizem v prvi vrsti obravta le eno stran človeške duše — razum. Današnja mladina n. pr. z nekakim ponosom proglašča čustva v tradicionalnem pomenu besede za nekaj »nemodernega«, za sentimentalnost, pač zato, ker jih, povsem v duhu časa — nima.¹ Ali pa današnje časopisje, ki je pač najvernejše zrcalo svoje dobe. O priliki lanskih (1926) katastrofalnih poplav, ki so zadele našo domovino, je nekdo docela opravičeno opozoril na to, kako prav nič iz srca prihajajoč in zato tudi nič v srce čitatelja segajoč, zgolj s hladnim razumom da so bila pisana poročila o posameznih nezgodah — »samo senzacija, ki naj privabi čim več bralcev«.

Vsaka individualistična doba je »racionalistična«, to se pravi v duhovnem oziru taka, da v njej prevladuje — znanje. »Kje mi je mejnik?«, to je samozavesten klic individualizma, ki bi hotel vse pojave življenja dojeti samo z razumom, tudi take, ki se po svojem bistvu upirajo slehernemu racionaliziranju, n. pr. lepota, verstvo, metafizični (nadčutni) svet... Zato je individualistična kultura v svojem jedru hladno razumarska »prosveta« in pa učinkovanje na zunaj ali drugače rečeno — civilizacija. Individualizem je torej pristni kulturi sovražnik, ker zmanjšuje duhovnost in pospešuje civilizacijo. Sicer pa med vrednotami pristne kulture in samo v razumu zasidrane civili-

¹ Gl. H. Keyserling, l. c., str. 42.

rajši človek iz svetovnega mesta. Malomeščan, zlasti pa »jara gospoda« v prvem kolenu, je le bolj — »mestna senca«, a prebivalci kakega trga, tudi trgovci in obrtniki, so po svojem mišljenju in življenju pravzaprav kmetje.

Za tipus mestnega človeka je značilno to, da čim bolj razvija tisto plat svoje biti, ki ji pravimo duh in v kateri ležijo vrelci prave kulture. Duhovno smer v kulturnem razvoju človeštva že od nekdanje dobe mesto, ki gre s svojim načinom življenja vedno bolj vsaksebi od življenja na selu. Vse velike kulture, o katerih nam zgodovina poroča (babilonska, egiptovska, grška in rimska, arabska, zapadnoevropska...), so — mestne kulture. Kaj da pomeni tako kulturno ognjišče, to pač dovelj jasno povedo iz novejših dobe imena: Firenze, Praga, Weimar, Dubrovnik itd.

S tem pa nikar ne bodi rečeno, da bi človek na selu sam od sebe sploh ne zmoget kulturnega življenja. Kdo neki bi si upal trditi, da so normalnemu seljaku, pa naj živi v še tako odmaknjenem kraju, raznih vrst kulturne panoge: gospodarsko dejstevanje, smisel za red in poštenje, čut za pravičnost, verski doživljaji, dovtornost za lepoto... nekaj neznanega, tujega? Značilno je marveč le to, da je seljak tipus »večnega« človeka, ki sam po sebi v vseh dobah in po vseh krajih živi »ut prisca gens mortalium«. To se pravi, ako seljak ne dobi pobude od drugod (= iz mesta), tedaj ne sili preko tega, kar mu narekuje zdrav življenjski čut in pa iz vsakdanjega življenja potekajoče izkušnje, ampak konservativno ostaje na svojem prirodnem, v domači grudi pa v lastni krvi naravno zasidranem nivoju. (In kjerkoli se je seljak s pomočjo izobrazbe, ki je zajeta iz mestne duše, dvignil nad svoj lastni nivo, povsod zdrkne nazaj na svojo ledino, brž ko preneha od zunaj prihajajoči duhovni vzgon).

Mestna kultura je torej zakoreninjena v duhu in njegovih zakonitostih, a selska v prirodi in nje logiki. »Vaška cerkev in vaška pridiga, domača umetnost in čuvanje vsega, kar je domače, velemestni življenjski stil in

vaški običaji — to so pojmi, ki so nastali iz tega nasprotja in imajo odtod svojo barvo.«¹

1. Mesto.

Z ozirom na kulturno vlogo mesta se v zapadnoevropskem svetu izza polpretekle dobe vrši velik preobrat. Vodilno smer vsega sodobnega življenja namreč vedno bolj prevzema tisti velemestni kolos, ki mu pravimo svetovno mesto (Paris, Berlin, London, New-york). Iz takega opazovanja je vkresan himnus:

Tu, tu se žile življenja stekajo,
pota vesoljstva tukaj se sekajo,
ljubim jih s hrupom in šumom, ta velika mesta —
skoz nje v svobodo gre, skoz nje v bodočnost gre cesta...

Tipični reprezentant svetovnega mesta pa ni »kulturni« človek, to je človek z bolj ali manj harmonski oblikovano dušo, kakor je n. pr. bil pravi Florentinec ali pa človek weimarskega, nürnberškega, dubrovniškega... formata v »zlati« dobi narodnega razvoja, temveč civiliziranec, to se pravi enostranski človek intelekta ali razuma. A kaj je bistvo intelekta? Preračunati, voditi, obvladati! Kjersibodi: prirodo, človeka, trg, svet... To je geslo človeškega razuma — v nasprotju z instinktom, ki sestoji iz samih »dobrih domislekov« in živi, kakor pravimo, iz rok v usta, rešujoč probleme, ne da bi si jih stavil.

Z ozirom na življenjski stil gresta vedno bolj vsaksebi svetovno mesto, ta neprestano naraščajoči nabiralnik človeških energij, telesnih in duševnih na eni in pa usihajoča »provincija« na drugi strani. Velikomestni človek postaje vedno bolj izrazit antipod provincialista, to je seljaka in malomeščana. Provincija pada od dne do dne bolj v življenjsko oblast velemesta, zlasti svetovnega mesta. In francoski zgodovinar Guizot (1787—1874), ki začelja svoj

¹ L. Heitmann, l. c., str. 14.

gije nevera, ki se sklicuje na znanstvene, to je razumovne argumente; na mesto zajednice (»Gemeinschaft«) družba (»Gesellschaft«); na mesto pridobljenih pravic prirodne; na mesto stila okus; na mesto običajev manira; na mesto noše moda.¹ In prav iz teh razlogov je velikomestna miselnost seljakovi duši povsem tuja.

Spengler, Tagore in še drugi smatrajo civilizacijske oblike življenja za simptomične v »kvaražugonskem«, to je takem smislu, da ne obetajo nič dobrega ter pomenijo začetak konca zapadnoevropski kulturi. Toda i takih sodeb ne manjka, da je vse to vendarle lahko tudi nekak embrijonalni stadij, iz katerega začno prej ali slej morda poganjati kali za življenje novega, drugačnega človeka. Češ, ni izključeno, da se kdaj izkaže, da sedanji, dekadentno izgledajoči pojavi velikomestne civilizacije niso bili znak prezrelosti, marveč znak nedokončanosti.

2. Selo.

Uspešno reševanje kulturnih vprašanj na selu, zlasti pa izobraževanje kmetjskih ljudi v šoli in izven šole ima za pogoj dobro poznavanje selskega človeka, to se pravi njegove duše.

Če govorimo dandanes o seljaku, tedaj s tem ni nemara mišljen samo kmet, temveč tudi obrtnik, ki se je med kmeti naselil in mora poleg svoje obrti, ki je itak bolj ali manj kmetjski usmerjena (kolar, kovač, sedlar...), obenem še izrecno kmetovati, da se preživi; vsaj za njegovo ženo in otroke je poljedelstvo po navadi glavni opravek.² Pa tudi beseda kmet že dolgo nima več enomiselnega pomena. Od kmeta v starem, dobrem pomenu se mora imeti vsaksebi njegov mlajši dvojek — kmet proletarec. Pravi, zavedni kmet je oni, ki ima svoj »grunt« ter se čuti krepko vez.

¹ Gl. O. Spengler, l. c., I, str. 45—6; II, str. 129.

² Gl. P. Bode, »Der Erlebniskreis des Landkindes (»Verstehen und Bilden«, I. letnik, 9. zv., str. 399).

nega na svoj »rodni dom«. A proletarizirani kmet ali kmetjski delavec, n. pr. viničar, je nemanič kmetjskega pokolenja, ki ne premore drugega, nego samega sebe, svojo »individualnost«. Njega ne veže »hiše očetove streha« pa njene tradicije; zato je struktura njegove duše povsem nekmetska — »revolucionarna«. In prav tako se mora od pristnega kmeta ločevati veleposestnik na selu, ki je s svojim bitjem in žitjem bolj ali manj mestni, velikomestni človek. Seljak je torej le pravi kmet in sicer samo srednje veliki pa mali gruntar in pa po kmetjsko živeči obrtnik.

Kdor bi hotel iz vsega tega, kar v bitju in žitju seljaka posamič stopa pred nas, zanesljivo izluščiti tiste trajno se javljajoče in neizpremenljive poedinosti, ki skupaj tvorijo strukturo seljaške duše, ne pa le po načinu »bolehnega mestnega zamišljenca« idealizirati kmeta ali pa se mu filistersko posmehovati: ta mora pred vsem drugim pomisliti, da se je duševno življenje seljakovo izoblikovalo na — agrarnem temelju. Odtod tista tesna vez s naravo, ki jo diha vse seljakovo mišljenje, čustvovanje in hotenje in ki tvori najbolj značilno linijo v fiziognomiji njegove duše. Prirodna miselnost seljaka najbolj loči od mestnega inteligenta, ki je bitje z dežnikom v roki, z uro v žepu in z galošami na nogah, kakor je točno dejal Sombart.

Priznati pa je treba, da dobiva prejšnje intimno razmerje do narave, ko se je seljak čutil del narave in ko mu je zemlja bila — zemljica, mati, dandanes bolj računarsko hladnih oblik. Tukaj se pač že očituje mestni vpliv modernega prirodoslovja, ki si prizadeva — svet odčarati (entzaubern), to se pravi, vse presenetljive pojave, kar jih nudita svet in življenje, kolikor le mogoče razsvetliti z žarko lučjo znanstva, oziroma razuma. Čimbolj se je namreč tekom časa znanstvo razvijalo, tembolj se človeku umika kvalitativna stran sveta (»lepi« svet) ter stopa v ospredje kvantitativna stran (»koristni« svet): bolj in bolj začne prodirati naziranje, da narava ni zato ustvarjena, da jo spoštljivo, nekako s svetim strahom gledaš in se je z ljubeznijo

je n. pr. v stanu pojasniti, kako da »se narodni pokreti širijo od kraja do kraja, od osebe do osebe, od te ljudske skupine do one, kako da taki pokreti večkrat prihajajo z različnih mest, pa se vendar z lahkoto strnejo«. Le ako so člani naroda nositelji žive narodne zavesti, le tedaj je njiva izorana za narodno dejstvovanje ustvarjajočih duhov (dalekoglednih politikov, velikih umetnikov, razboritih pedagogov...).

Svoje vrste problem s tega področja so narodne manjšine. Tukaj vstaja pred vsem drugim vprašanje: ali in pa v kaki meri ima narodna manjšina pravico, razvijati svojo narodnost?

No, da je i narodna manjšina upravičena, gojiti svojo narodno kulturo, o tem pač, vzlic kakršnemukoli drugačnemu postopanju v istinitem življenju, ne more biti dvoma. Toda v kakšni meri? Ali narodnim manjšinam pritičejo samo drobtine, katere jim milostno vrže državni narod, ali pa imajo pravico do vseh kulturnih pridobitev, ki so rojene iz duha lastnega naroda?

Izkustvo zadnjih desetletij uči, da kulturna politika drobtin ni v stanu prinesiti trajnega miru med narodi in državami. In s tega vidika so vse narodne manjšine na obeh dosedanjih kongresih v Ženevi enodušno zahtevale neomejeno svobodo v obliki kulturne samouprave, ki je v svojem jedru — samopomoč. Zato hočejo le to, da bi jih država v njihovem narodnokulturnem prizadevanju ne ovirala ter da bi jim iz javnih sredstev nakazovala le primerni denarni znesek, nikar pa bi ne hotele državi naprtiti vseh tozadevnih stroškov in vse odgovornosti. Kaj takega da bi bil povsem neutemeljen zahtevek, ker državni narod, oziroma večinski narodi pač ne morejo imeti razumevanja za kulturni razvoj manjšinskega, to je tujega naroda, in se jim tudi ne more šteti za zlo.¹

V prid naziranju, da imajo narodne manjšine pravico postati deležne vseh kulturnih pridobitev svojega naroda...

¹ Gl. članek »Minderheitenschulen«, ki ga je narodni pedagog dr. Grassl objavil v dnevniku »Tagespost« (16. nov. 1926).

se dal tolmačiti tudi Prešernov epigram »Bahači čvetero bolj množnih Slave rodov«.

Za dopolnitev in poglobitev citaj:

P. Barth, Narodnost v sociološkem pomenu. (Iz nemščine — »Napredna misel«, II. letnik, 1. in 2. zv.)

Fr. Kovačič, Narodnostno načelo in mirovna konferenca. (»Čas«, XIV. letnik, 4.—5. zv.)

D. Lončar, Politično življenje Slovencev. 1921.

R. Müller-Freienfels, Psychologie des deutschen Menschen und seiner Kultur. Ein volkscharakterologischer Versuch. 1922.

I. Prijatelj, Borba za individualnost slovenskega književnega jezika v letih 1848—1857. (»Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino«, IV. in V. letnik)

E. Renan, Kaj je narod? (Iz francoščine — »Napredna misel«, II. l., 3. zv.)

M. Rostohar, Naš narodni problem. (»Napredna misel«, I. l., 6. zv.)

M. Scheler, Krieg und Aufbau. Predmet: bistvo in duh raznih držav pa narodov. (429 str.) 1916.

W. Wundt, Die Nationen und ihre Philosophie. Ein Kapitel zum Weltkrieg. 1917.

Nacionalizem, internacionalnost, kozmopolitizem.

1. Nacionalizem. — Krepko naglaševanje narodne zavesti, bodisi da jo kdo s svojim nastopanjem kaže v potencirani meri ali pa od drugih zahteva, se imenuje nacionalizem. Tak nacionalizem se čestokrat razmahne preko pravih mej ter izprevrže v narodni šovinizem. Tozadevno spako nam kaže »Ogledalo« v Cankarjevih podobah iz sanj takole: »Nekoč je živel... mlad fant, ki je nosil široko črno pentljo, zavozlano na tak način, kakor so jih svoj čas nosili umetniki in brivci. Navdušen je bil brez mere in kraja, navdušen tako rekoč že iz gole navdušenosti. Ljubil je svojo domovino, da se je razjokal že ob samem imenu njenem; na očitni cesti ji je ponujal svojo srčno kri in trpel je hudo, ker ni bilo

tistih dob nikakšne priložnosti za plemenito junaštvo. Pa da bi si vendarle ne mogel očitati brezdelja in mlačnosti, je stikal po skrivališčih za strahopetci, tiholazci in sebičneži in kogar je zalotil, ga je zgrabil za ovratnik ter ga vlekel brez milosti na kamen sramote. Kadar je stopal med ljudmi z napetimi koraki, visoko čelo ovenčano s svetlimi kodri, so kazali za njim, šepetali: »Glejte ga, to je tisti, to je on!« — in svet je spoštljivo postajal, se je razmikal, da mu napravi pot... Kaj si to ti, prijatelj moj? — — Stran se obrnite, oči, v lepši kraj pogledajte, v drugo lice!«

Beseda nacionalizem pa ima še drug, po navadi bolj ali manj idealistično zakrinkan, sicer pa jako zlosluten pomen. To je ime za svojevrstno obliko vnvanje politike, kakor jo dandanes vodi menda vsak večji državni narod. Gibalna sila v nacionalizmu te vrste je namreč tisti duh agresivnosti proti drugim narodom, oziroma državam, ki ima svoje korenine v »nacionalni ideji«, to se pravi v tem, kar ta ali oni narod smatra za svoje zgodovinsko poslanstvo. Tako se n. pr. Francija ima za »voditeljico in učiteljico človeštva« (La France marche à tête de la civilisation — Guizot), Anglija za »rojeno in od Boga izvoljeno vladarico« sveta (Rule Britannia), sovjetska Rusija za pripravljalko »svetovne revolucije«, s pomočjo katere bi se naj prej ali slej uresničil socialistični družabni red. Imperialistične, h gospodovanju nad drugimi narodi usmerjene in večinoma prav spretno maskirane težnje nacionalizma so divji izrastek na drevesu za padno evropske politične kulture.

Ta nacionalizem je nedavno v svarilo svojim indijskim rojakom Rabindranath Tagore v pravi luči poka-pišoč o njem takole: »Vedno mu je v mislih, kako bi do-brzdal ali pa uničil. Njegova nagnjenja so kanibalska, ko hotel od tega živeti, kar drugi narodi nujno potrebujejo svoje življenje, ter bi najrajši požrl vso njihovo bodočnost. Brez prestanka se boji, da bi si tudi kako drugo plemo dobilo kaj veljave, ter proglašča to za nevarnost. Zato

prizadeva, vsako kal za razmah izven svojih mej udušiti na tak način, da slabejša plemena tišči k tlom, kjer bi naj hirala za vse večne čase. Še predno je te vrste politična kultura zavladala ter svoje lačno žrelo širom odprla, da pogoltne cele dele sveta, tudi takrat že je svet doživljal vojne, rope in nasilno menjavanje prestolov, čemur je vsikdar sledila beda; nikoli poprej pa ni videl tako strašne in brezupne grabežljivosti, nikdar poprej ni en narod skušal drugega naravnost požreti, v nobeni izmed prejšnjih dob ne najdemo tako gorostasnih strojev za razsekavanje celih svetov in pa takih izrodov ljubosumnosti, ki imajo venomer svoje gnusne zobe in parklje pripravljene, si medsebojno razparati trebuh. Ta politična kultura je sicer znanstvena, nikar pa ne človeška...«¹

2. Internacionalnost. — Ako pravimo, da je ta ali ona reč internacionalna ali mednarodna, n. pr. kongres za pobijanje alkoholizma, tedaj je s tem v prvi vrsti rečeno, da ta kongres ni narodni, da ni recimo francoski ali nemški, to se pravi, da ga ne priredi in se ga ne udeleži samo ta in ta narod, temveč — občečloveška družba, ki je z ozirom na narodnost »pod-narodna«. Beseda internacionalnost je torej negativno usmerjena, narodni moment zanika-joča, v narodnem pogledu nivelirajoča beseda. Pojem, ki ustreza besedi internacionalnost, je tvorjen v najširših plasteh človeške družbe, zlasti na področju industrijskega proizvodjanja, kakor to pač izrazito izpričuje n. pr. znani poziv »Proletarci vseh dežel, združite se!«

Med internacionalne spadajo vse tiste dobrine, ki jih imenujemo ali koristne ali pa čutno prijetne, n. pr.: pogodbe, na podlagi katerih se enotno ureja občečloveškim interesom služeča raba komunikacijskih sredstev (železnica, pošta, brzojav, telefon, vožnja po morju...), znakov, meril in uteži; dalje umetno ustvarjena terminologija v eksaktnih vedah (dyn, volt, ion...), občevalne oblike, svetovna moda,

¹ R. Tagore, Nationalismus. 1918.

hotelsko in kopališčno življenje itd. Vsikdar pa z besedo internacionalizem jemljemo v misel samo interese istočasno živečega človeštva, ne pa, ako se n. pr. govori o brodarstvu, tudi brodarstvo starih Rimljanov. Internacionalne so torej samo vrednote, ki zadevajo civilizacijo. luksus in čim večjo varčnost pri porabljanju vsakojakih sredstev, nikar pa ne spada semkaj tudi duhovna kultura, moč, oblast, od posameznih držav postavljeno pravo itd.¹

3. Kozmopolitizem. — To je ideja, ki ne prihaja od »zdolaj«, iz širnih mas, kakor internacionalnost, temveč od »zgoraj«. Ta pojem se je rodil v glavah maloštevilnih »mislecev, pesnikov in umetnikov«. Kozmopolitizem je v svojem jedru neke vrste duhovna vez med posameznimi prvaki duha ter ima pred očmi — »prospeh najvišjih ciljev na področju umetnosti, filozofije itd.« Nikar pa se kozmopolitizem časovno ne omejuje na isto dobnike, kakor internacionalizem, ampak seza ob enem tudi iz veka v vek; to nam lepo izpričuje n. pr. Preseren s svojim duhovnim razmerjem do takratnih kulturnih genijev širom Evrope in do renesanse pa antike.

Kozmopolitizem ne zanika nacionalnega momenta, kakor internacionalnost. Herder je n. pr. glasno opozarjal na to, da noben narod nima pravice bahavo nastopati kakor da bi samo on bil od Boga izvoljen narod in drug nobeden. Genij človeštva da se marveč javlja v slehernem narodu, kajpada v vsakem na drug način. »Nikoli še ni bilo tega, da bi imeli vsi ali mnogi narodi skupno enega boga: zmerom je imel vsak svojega posebnega... Čim silnejši je narod, tem bolj svojski je njegov bog« (Dostojevskij). Vsak poedini narod ima po svoje prispevati s tem, kar premore najboljšega, ako naj vesoljno človeštvo doseže najvišjih vrhunec v umetnosti, znanstvu, npravstvenosti itd.²

¹ Gl. M. Scheler, Krieg und Aufbau. 1916. Str. 208.

² Isti. Str. 217—9.

Za dopolnitev in poglobitev čitaj:

I. C. Barolin, Der Schulstaat. Vorschläge zur Völker-
versöhnung und Herbeiführung eines dauernden Friedens durch
die Schule. (286 str.) 1909.

Fr. W. Foerster, Weltpolitik und Weltgewissen. 1919.

Fr. Meinecke, Weltbürgertum und Nationalstaat. Studien
zur Genesis des deutschen Nationalstaates. 5. izd. (X + 539 str.)
1919.

Francesco Nitti, Bolschewismus, Fascismus, Demokratie. 1926.

E. Troeltsch, Humanismus und Nationalismus.

Proces včlovečevanja.

Tega, kar se smiselno imenuje človek, ni mogoče pojmovno definirati, ker to, kar bi se tukaj imelo opredeliti, vsebuje preveč koncev. Možno pa je človeka stvarno označiti ter reči, da je organska enota, ki očituje na sebi dvoje docela različnih strani: ena je telesno življenje (vitalnost), a druga duh. Ako človeka motrimo zgolj z biološkega vidika, tedaj moramo priznati, da je homo naturalis (»Menschentier«), to se pravi, da je živo bitje, čegar organizem se ne razlikuje bistveno od telesnega ustroja najviše organiziranih vretenčarjev.

Z druge strani pa ne smemo prezreti velepomembnega dejstva, da je človek obenem bitje, ki se od živali razlikuje kakor dan in noč, to se pravi, da je — homo sapiens ali drugače rečeno: nositelj duha, tvorec kulture (na področju umetnosti, prava, religije, npravstvenosti, znanstva...) in ne samo dresuri dostopno živo bitje. Tvorec — ne v Marxovem (= proizvajalec), temveč v Aristotelovem pomenu besede (= ποιητής), stvaritelj). Sv. Avguštin ga je zato imenoval »grande profundum«, to se pravi: nekaj silno globokega.

In poleg tega je treba upoštevati še socialno plat človekovega bitja in žitja: človek je obenem i socialno bitje, ki le v zajedniškem življenju z drugimi lahko postane cel, to je kulturni človek.

Beseda »duh« se tukaj rabi tako, kakor so jo rabili že starogrški filozofi, ki so ji rekli *óνοϋς* ter učili, da se v ekssi-

L. Frobenius, Paideuma. Umriss einer Kultur- und Seelenlehre. 1921.

W. Hoffmann, Die Reifezeit. Grundfragen der Jugendpsychologie und Sozialpädagogik. (XIII + 327 str.) 1926.

H. Keyserling, Das Ehe-Buch. Eine neue Sinngebung im Zusammenhang der Stimmen führender Zeitgenossen. (428 str.) 1925.

E. Kriek, Menschenformung. Grundzüge der vergleichenden Erziehungswissenschaft. (317 str.) 1926.

O. Kutzner, Der Weg zur Kultur. Grundfragen der Pädagogik. 1919.

Th. Litt, Die Philosophie der Gegenwart und ihr Einfluss auf das Bildungsideal. 1925.

R. Müller-Freienfels, Bildungs- und Erziehungsideale in Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft in psychologischer und philosophischer Beleuchtung. (V zbirki »Wissenschaft und Bildung«) 1921.

M. Scheler, Zur Idee des Menschen. Abhandlungen und Aufsätze. I, 1915. Str. 319—69.

E. Spranger, Kultur und Erziehung. Gesammelte pädagogische Aufsätze. 2. izd. 1923.

E. Spranger, Psychologie des Jugendalters. (XVI + 356 str.) 1924.

Iz naroda za narod.

Duhovna rast človeka se vrši na ta način, da poedince, zlasti če premore kaj pionirskih, za samostojno dejstvanje usposablajočih svojstev, tisto glavnico duhovnih zakladov s tega ali onega področja, ki jo je prejel iz rok zajednice (rodbine, domačega kraja, naroda), skuša po svoje pomnožiti. Potem pa jo prej ali slej z obrestmi vredno vrne zajednici, da povečana lahko služi drugim, bito pa mlajši generaciji kot osnovna glavnica. Nekdo n. pr. gre obrti učiti ali študirat, se izvežba za porabno delavca na svojem področju ali pa celo usposobi za ustanavljanje novih, dosedaj neznanih dobrin pa za odkrivanje novih vrednot; in tako s svojim dejstvom pripomore

bo drugim, ki bi se napotili za istim ciljem ko on, več in morda tudi boljših zgledov nego doslej za kajipot na razpolago. Ta večni krogotek je kakor neke vrste duhovni dinamo, čegar moč v neprestanem, iz naroda začetem in vanj se zopet povračajočem kolobarjenju v normalnih okoliščinah narašča.

In tako bi marsikdo našel, ako bi šel resno vase, da je ob vsem tem, kar morda s ponosom in zavestjo smatra za čisto svoje prepričanje, za svoje ocenjevanje, za vsebino svojega verovanja in za cilje svojega hotenja — v istini le odlomek iz večje ali velike celote (svoje okolice, svojega naroda, te ali one cerkve ali kulturnega območja...). O slehernem človeku bi lahko rekli, da je bolj ali manj — »glebae adscriptus« (vezan na grudo). In Goethe je kratko pred smrtjo po pravici dejal: »V svojem jedru smo vsi kolektivna bitja, naj nam je to prav ali ne. Kako bore malo imamo tega in smo to, kar se res lahko imenuje naša last. Tudi največji genij bi ne prišel daleč, ako bi hotel vse imeti iz lastne notranjosti.«

Do relativne osamosvojitve duhovnega življenja, katero ta doseže v večji, oni v manjši meri, pa vodi pot preko sledečih stadijev: moč tradicije — individualizacija poedinca — spoznavanje samega sebe in drugih.

1. Moč tradicije. — Kot otrok živi človek bolj v drugih, odrastlih ljudeh, nego pa v samem sebi. Mišljenje, čustvovanje, ocenjevanje, hotenje..., kakor ga opazamo na otroku, ni njegovo pristno doživljanje, marveč vsaj v prvih letih mišljenje, čustvovanje ocenjevanje, hotenje... njegove okolice: njegovih staršev, starejših bratov in sester, sorodnikov itd. Lahko da je tu ali tam v kakem duševnem doživljanju otroka lastno jedrce, toda vsikdar je tako prekrito z idejami, čustvi, ocenami in hotenjem otrokove okolice, da bi ga s težavo povsem izluščili. Vsepovsod sprejema torej otrok tuje duha vase, najpoprej doma, med sorodniki, a pozneje v šoli, sredi tovarišev in znancev. In sila težko je tudi v šolskih letih presoditi kaj da je v otrokovih storitvah, bodisi v ustmenih

skih ciljev sežejo po »simpatijskem« ali celo po »generalnem« štrajku, in pa nakupičevanje kapitala s strani bančnih koncernov v spekulacijske svrhe.

S prehajanjem zajedniške socialne strukture v družabno pa je obenem spojeno dvoje drugih, pomembnih prememb: z narodnim duhom prešinjeni, sočni običaj (Sitte) in pa noša (Tracht), ki imata domovinsko pravico v zajednici (rodbini, domačem kraju, narodu...), se čedalje bolj umikata mednarodni, puhli konvencionalnosti (bontonl) in pa modi.

Za dopolnitev in poglobitev čitaj:

Abditus, Socialni problemi. Eseji. 1912.

W. Dilthey, Einleitung in die Geisteswissenschaften. Versuch einer Grundlegung für das Studium der Gesellschaft und der Geschichte. I. 1883.

E. Rothacker, Logik und Systematik der Geisteswissenschaften. 1927.

M. Scheler, Wesen und Formen der Sympathie. 2. izd. (312 str.) 1923.

O. Spann, Der wahre Staat. Vorlesungen über Abbruch und Neubau der Gesellschaft. 1924.

E. Stern, Über den Begriff der Gemeinschaft. (V zbirki »Pädagogisches Magazin«, št. 851) 1922.

F. Tönnies, Grundtatsachen des sozialen Lebens. 1897.

Politična miselnost.

Kaj je v svojem jedru politična usmerjenost človeka ali drugače rečeno, kakšna je notranja struktura duše, iz katere se rodi vsakovrstno politično dejstvovanje?¹

¹ Sledeča izvajanja o politični miselnosti slone na znameniti Sprangerjevi knjigi »Lebensformen«, 2. izd., 1921. str. 188 do 210. Gl. tudi E. Stern, Einleitung in die Pädagogik, 1922, str. 192—196 (pogl. »Die politische Lebensform«).

V najbolj koncentrirani obliki se to dejstvovanje danes pač odigrava v političnih strankah. In če si s te strani količ kaj ogledamo politične stranke, tedaj ni težko ugotoviti, da je glavno gibalno njihovega dejanja in nehanja, to se pravi odločilni faktor v politiki — moč: se dokopati do moči, kaj veljati med volilci in pa v očeh vlade, z drugo stranko tekmovati, jo prekositi ali pa ji svojo voljo vsiliti, biti »zgoraj« in ne »spodaj«.

Kdor se torej tako ali tako politično udejstvuje, njemu je pretežno v mislih moč, gospodovanje, najsi potem nastopa v bolj izraziti obliki organizatorja, boritelja, posredovalca, vodje, tirana, avtoritete... ali pa samo kot poprečen državljani, ki se zanima za javna vprašanja, oziroma kot veren somišljenik svoje politične stranke. Brez stremjenja po moči si ne moremo misliti politike.

Politično stremjenje po moči pa se lahko vrši v različnih oblikah. Najskrajnejši obliki sta sirova sila, oziroma nasilje na eni in pa boj z »uma svitlim mečem« na drugi strani. Vse ostale oblike tega stremjenja pa ležijo vmes med skrajno fizično in pa popolnoma duhovno silo. Najizrazitejši zgled za fizično silo na političnem področju je vojna, za duhovno pa tozadevne znanstvene kontroverze. Pretežno se politično življenje danes odigrava kot boj v znamenju različnih »programov« (gospodarskih, kulturnih, socialnih), svetovnega naziranja in podobno, torej v znamenju — duhovne moči. V tem smislu je že pred 100 leti pruski general Clausewitz dejal, da je vojna — nadaljevanje politike z drugačnimi (= ne duhovnimi, to je fizičnimi) sredstvi. Politično izkustvo uči, da — svaka sila do vremena in da je trajnejši uspeh vezan na politiko duha.

Govorjene ali tiskane besede, v katerih se izraža to ali ono politično naziranje ali stališče, pa večinoma niso trditve, ki bi se dale razumovno dokazovati, kakor se recimo da dokazovati trditev, da je zemlja okrogla. Iz kega političnega programa n. pr. ne govori toliko to, kar bi se dalo s pomočjo mišljenja bolj ali manj točno ugo-

J. Richter, Die Entwicklung des kunsterzieherischen Gedankens als Kulturproblem der Gegenwart. (272 str.) 1909.

A. Schönbach, Über Lesen und Bildung. Umschau und Ratschläge. 8. izd. (X + 407.) 1913.

J. Strzygowski, Plan und Verfahren der Kunstbetrachtung. (V zbirki »Führer für Volksbildner«, 3. zv.) 1922.

J. Volkelt, Kunst und Erziehung. 1911.

Religija pa kultura.

Z ozirom na vprašanje, v kakšnih odnošajih da je današnji človek do religije (faustovski: »wie hast du's mit der Religion?«), bi se dalo razbrati sledečih troje skupin:

a) Veliko ljudi, osobito k metskih, še danes v verskem oziru živi vse po smernicah tradicijske avtoritete, to se pravi tako, da jim črv kakih dvomov še prav nič ni začel glodati v duši in se sploh — najrahljajšemu utripu verskega dvoma upirajo, ker ga smatrajo za greh.

b) Drugo skupino tvorijo deloma tisti »prosvetljenci«, ki se ponajbolj s tem, da so se otresli vnanje verske avtoritete, katera da jim je odveč, češ, religija je le »najinteresantnejša bolezen« (Nietzsche), ki je kdaj padla človeštvo; dalje tista jara gospoda, ki odklanja religijo, ker bi jim branila živeti povsem v smislu materijalističnega svetovnega naziranja (jej, pij in veseljač!); in slednjič velik del socialne demokracije, ki trdi, da je religija zgolj sleparstvo duhovnikov in poneumnjevanje človeka.

c) A v tretjo skupino spadajo vsi oni, ki v novih smereh »iščejo« vsebine svojemu verskemu življenju, pri nas n. pr. tista mlajša generacija, ki se zbira okrog »Križa na gori«.

Kajpada se, in sicer prav nič poredkoma, pripeti i to, da je v duši enega in istega človeka obseženo vseh troje naštetih odnošajev do religije. Marsikak sicer »liberalno« misleč inteligent si je n. pr. ohranil v duši ostanke otroško priproste pobožnosti, vendar pa se v njegovem

odporu proti ortodoksiji očituje ponos prosvetljenca in poleg tega se obenem tudi zaveda, da bi hotel najti novo vsebino verskega mišljenja in hotenja.¹

Jedro religije je v tem, da religiozni človek na čisto poseben način gleda pa doživlja vse to, kar je: svet, življenje, Boga... Zlasti pa je zanj značilno to, da se mu pogled obrača k celotnemu smislu življenja. In tako prihaja, da ima vsak doživljaj, v katerem se nam tako ali tako javlja celoten smisel življenja, n. pr. kako »razmišljanje« ob težkih udarcih usode, nekak religiozen ton na sebi.

V duši človeka, ki je res religiozen, se sploh ne more roditi drugačen, nego religiozen utrip: naj si n. pr. tak človek upa ali se boji ali je vesel ali žalosten, naj kaj dela ali uživa... To je tako, kakor so n. pr. vse kretnje ljubkega človeka ljubke. V religiozni duši je večno iskanje, notranji nemir, čustvo razklanosti in brezdomovinstva, čustvo majhnosti in zapuščenosti, hrepenenje po zavetju, miru in odrešitvi. Skratka duševno stanje, ki ga je sv. Avguštin izrazil z besedami: »Inquietum est cor meum, donec requiescat in te.« (Moje srce ostane nemirno vse dotlej, da nekoč najde odpočitka v tebi.)²

Način, kako se religiozni človek obrača k celotnemu smislu življenja, ali drugače rečeno, k temu, kar je neskončno, božansko, pa je lahko dvojen, kakor to uči življenje.

Ta je prepričan, da Bogu najbolj služi tedaj, če vse to, kar svet in življenje človeku nudita, posvečuje, to se pravi, dèva v zvezo z božanstvom: če n. pr. svoje otroke smatra za velik blagoslov in vsakdanji kruh za dar božji, če sleherni opravke začne v imenu božjem, če zakonsko zvezo sklene na verski podlagi, itd. To je religija posvečevanja; nje

¹ Gl. J. C o h n, Der Sinn der gegenwärtigen Kultur. Ein philosophischer Versuch. 1914. Str. 238—9.

² Gl. E. S t e r n, Einleitung in die Pädagogik. 1922. (Poglavje »Die religiöse Lebensform.«) Str. 196.

III. Šola.

Svojezakonsko (avtonomno) bistvo šole.

Šola je eno izmed najvažnejših sredstev, ki si jih kulturno življenje (gospodarstvo, umetnost, znanstvo, politika, umetnost...) ustvarja za doseg svojih ciljev. A ves kompleks raznih posamič nastopajočih vprašanj, ki so v zvezi s pojmom šola, bi se dal stisniti v eno samo, ni dvoma da globoko, ker do dna segajoče vprašanje: ali ima šola življenje spremljati ali voditi? Z drugimi besedami: ali je glavna naloga šole, uvajati naraščaj v življenje kulturnih zajednic, zlasti v »celotno delo in svetovno nalogo naroda« (A. Fischer) ali pa bodi šola zavod za izboljševanje sveta in življenja.

Ako se napotimo iskat zanesljivega odgovora na to vprašanje, tedaj moramo za izhodišče vzeti dejstvo, da je temeljni zakon šole — učenje: da nekdo nastopa kot učitelj ter to in to učno snov sistematično in metodično podaja učencem. Bistvo šole torej zahteva, da se učenec v njej uči: slovnice, računstva, zgodovine, fizike, risanja, petja, telovadbe, zidarstva, elektrotehnike, zdravilstva itd. Na ta način funkcionira šola, kjerkoli jo srečavamo v pravi obliki. Šola in uk sta kar najtesneje med seboj spojena. In kjer bi vrhovna norma šoli ne bil uk, temveč kaj drugega (n. pr. vzgoja volje ali navajanje k socialnemu sožitju), tam šola ni več šola, ampak zapušča svoja tla ter zahaja na tujo njivo (rodbine, mladinskega varstva ali česa podobnega). To izpričuje tudi zgodovina šolstva, ki nam za trdno poroča, da je šola vsikdar tedaj nastala, kadar se je tu ali tam kvantum takih misli, ki se sučejo okrog ene centralne osi, sistematično uredil ter po metodičnih vidikih oblikoval. Tako

vzniknejo samostanske šole v prvih stoletjih srednjega veka, in na isti način pozneje humanistična gimnazija, meščanske, gospodarske, trgovske, umetnostne... šole, univerza itd.

Toda čeprav ima šola po svojem bistvu intelektualističen stržen, s tem še nikar ni rečeno, da bi tako, kakor današnja šola navadno vrši svoje posle, bilo prav. Stvar se ima danes namreč največkrat tako, da uro za uro, osobito v srednji šoli, en »strokovni« učitelj za drugim pred učence stopa ter jim po taki in taki metodi podaje: računstvo, kak jezik, zgodovino, verstvo, stenografijo... ali pa (v ljudski šoli) isto počenja en sam »razredni« učitelj. A kaj da je »zadnji smisel in cilj takega po strokah razcefranega dejstvanja«, o tem si učitelj, niti strokovni niti razredni, večinoma ne mara beliti glave.¹ Sicer pa ta razcefranost ne moti današnjemu človeku poprečnega tipa kdovekaj njegove miselnosti, kajti ob tako podajanem znanju postaje še najbolj dosegljiv tisti ameriški »ideal«, ki začenja tudi evropsko dušo čedaljebolj mamiti: zaslužek, tehnika, šport. Postati sposoben za pridobivanje denarja, za uporabljanje tehniških izumov (avto, telefon, radio...), za gojitev športal!

A globljim dušam je sedanja šola vendarle preveč »ameriški« ustrojena ter želijo, da bi se v šoli čim bolj uvaževal tudi vzgojni moment; to se pravi, da bi šola naj ne imela v prvi vrsti učenčevega razuma pred očmi, ampak bi naj učinkovala tudi na njegovo čustvovanje, vrednotenje in hotenje. Fr. W. Foerster n. pr. je svoji svetovno znani knjigi »Schule und Charakter« dal za motto besede: »Kdor samo znanje učencem podaja, ta je rokodelec, a kdor tudi značaj vzgaja, ta je umetnik.« In obširni pokret, ki nastopa pod imenom »reformске« pedagogike, zahteva v isti namen preorganizacijo sedanjega šolstva in pa novih metod za oblikovanje mladine po duhu in po telesu.

Ni dvoma, da »boljša bodočnost« narodov v veliki meri zavisi od vzgoje mladega pokolenja in da moramo pač pri-

¹ Gl. E. Kriek, Bildung. (»Jahrbuch des Zentralinstituts für Erziehung und Unterricht«, IV. 1922. Str. 1)

nejša je potreba, da prideš na sled i duhu tvorca ali da ga vsaj izkonstruiráš.«¹

V tej smeri leže nova pota za obravnavanje duš hovnih ved v šoli: verstva, zgodovine, materinščine, klasičnih in modernih jezikov ali bolje rečeno kultur. In sicer po vseh vrstah šol. Zlasti pa bi si učiteljiščna pedagogika naj v tem oziru ne tiščala tako trdovratno oči in ušes. Kajti vsa sedanja na pamet guljena »pedagoška« ropotija ni v stanu učiteljičnika privedi do tega, da bi le za las razumel: dušo otroka, dušo staršev, dušo kmetskega prebivalstva, vodilne ideje časa..., to je stvari, ki so pač temelj prave pedagoške prakse.

Za dopolnitev in poglobitev čitaj:

E. Spranger, Gegenwärtiger Stand der Geisteswissenschaften und die Schule. 1922.

Isti, Lebensformen. Geisteswissenschaftliche Psychologie und Ethik der Persönlichkeit. 2. izd. 1921.

E. Vowinkel, Psychologie der Pädagogik. 1922.

Izobrazba.

Vse vzgojstveno prizadevanje, kjerkoli ga najdemo, ima eno in isto vsebino: s pomočjo kulturnih dobrin (znanstvo, umetnost, gospodarstvo, npravstvenost...) izobrazevati posameznika in zajednico, ali drugače rečeno — iz kulture ustvarjati izobrazbo.

Veljati za izobraženega, to je danes nekaj, česar si marsikdo vsaj na tihem želi. Kajti vprašanje, spadaš li med izobražene ali pa med neizobražene ljudi, dobiva v sodobnem življenju od dne do dne bolj odločilni pomen. In brezno, ki dandanes loči izobraženca od neizobraženca, postaje z ozirom na socialno vprašanje važnejše, nego razlika med bogatimi pa reveži.

¹ E. Spranger, Lebensformen. 1921. Str. 375.

A kaj neki je vsebina besedam: izobrazba, izobraževati, izobražen...?

Večkrat se v tej ali oni obliki izraža naziranje, da je izobražen tisti, ki se je kaj več učil, nego poprečni človek, in ki zato tudi več »zna«, ko hruške peči. No, po takem mnenju bi pač najbolj izobražen bil »strokovnjak«, to je človek, ki se je do vsakojakih podrobnosti izuril na tem ali onem bolj omejenem poprišču in ki mu z nekakim spoštovanjem pravijo »specialist« (n. pr. zdravnik za pljučne bolezni, botanik s posebnim ozirom na to in to vrsto rastlin, graditelj za betonske stavbe, itd.). Toda ali takšen, lahkoda visoko učen človek res tudi tedaj zasluži pridevek »izobražen«, če n. pr. svojega slugo zmerja s surovimi psokami, če ne drži dane besede, če ne odgovori na pismo, ki vsebuje važno vprašanje, če se posmehuje ljudem, ki žive po zahtevkih svoje veroizpovedi...? Težko!

Vsakdanje izkustvo uči, da se včasih prav nič ne obojavljamo, tudi koga, ki ni učen, imeti za izobraženega. O tem in tem kmetskem človeku ali obrtniku n. pr. gre glas, da je izobražen, ker — sicer trdno stoji na tleh domače tradicije, pa ima vendar oči odprte tudi za življenje onstran domačega plota, ker lepo ravna s svojo ženo, s svojimi otroki in delavci, čita strokovne in dnevne časopise ter pozna tehniko in narodno-gospodarski pomen svojega dela, pazi na svoje in svojih ljudi zdravje, daje božjega, in cesarju, kar je cesarjevega, se pri izdelovanju in kupovanju raznih potrebščin ne ozira le na korist, ampak tudi na lepo obliko, itd.

In tako torej izgleda, kakor da izobrazba ni isto, kar izpiljeni razum, »intelligentnost« ali pa široko, »enciklopedično« znanje, ampak utegne biti znatno več. Lepo je to misel izrazil S. Gregorčič, češ,

le tisto omiko jaz štejem za pravo,
ki voljo zadeva, srce in glavo —
vse troje!

tirjalovega mnogoznanstva ter je zaplodil nevšečni pojav šolske preobremenjenosti.¹

Humanistična gimnazija doživlja danes veliko krizo, ki ima svoje korenine poleg drugih razlogov zlasti v tem, da se je mišljenje o antiki tekom zadnjega stoletja v občutni meri izpremenilo. Ta oblika srednje šole je namreč nastala iz klasicističnih idej Schillerjevih in Goethejevih, ki sta bila uverjena, da ima moderni svet v antičnih umetnikih, mojstrih, pisateljih, državnikih... in njihovih delih večno veljavne, »klasične« vzore človečnosti. Zato se še dandanašnji v gimnaziji večinoma čitajo le taki avtorji, ki spadajo v »zlato«, najboljšo dobo grške in rimske literature, ker da tako zahteva izobrazbeni ideal gimnazije — humanitas. Toda pred današnjim svetom se pač ne da več zagovarjati trditev, da bi antika bila tipičen vzorec čiste, nenadkriljive človečnosti. Trezno proučevanje antičnega življenja, ki se je v 19. stoletju izvršilo s pomočjo zgodovinsko-kritičnih metod, je za trdno dognalo, da sta se Schiller in Goethe s svojim naziranjem motila in da je imel prav Herder, ki je trdil, da v antiki nimamo iskati večno veljavnih vzorov, temveč — izvor sodobne kulture. A tudi ta ugotovitev je pač dovelj razloga, da se del bodoče narodove inteligence in v naši dobi izšla v humanistični gimnaziji. Samo kánon antičnega berila se mora tako izpremeniti, da bo stopilo v ospredje to, kar antika s historičnih vidikov premore za nas živih sil.²

Tudi idejo realke začenja vedno bolj razjedati bacil krize. Ta srednješolski tip je bil čisto drugače zamišljen, nego gimnazija. Za temeljni kamen gimnazije je

¹ Gl. A. Messer, l. c., III, str. 93.

² Gl. H. Gassner, Höhere Schule — Aufbauschule. (»Pädagogische Kongressblätter«, I., zv. 3—6. Authentischer Bericht über den I. päd. Kongress vom 28.—31. August 1924 in München. 1925. Str. 30—2)

bil vzet humanizem, a realka bi naj slonela na matematično-prirodoslovni podlagi. Uvajajte učenca v razumevanje sodobnega gospodarskega življenja, ki se opira na moderno tehniko — tako je bil prvotno formuliran izobrazbeni ideal realke. Ni dvoma, da je ta izobrazbeni ideal sam po sebi opravičeval obstoj realke. A hoteč biti enakovredna gimnaziji, je realka začela izpopolnjevati svojo humanistično plat ter izdatno gojiti moderne jezike. In s tem je v njen organizem bila položena kač razdvojb: izobrazbena ideja realke se čedaljebolj zabrisava, ker je današnja realka pravzaprav dvoje različno usmerjenih srednješolskih tipov v enem — novojezična gimnazija in pa matematično-prirodoslovna šola.¹

Realna gimnazija, ta ljubljeneč sedanje dobe, nima samosvoje izobrazbene ideje. Počelo njene popularnosti je izobrazbeni utilitarizem — »gimnazija brez grščine«. Ta srednješolski tip je v istini neorganski plod kompromisa. Gimnazija brez grščine ni gimnazija. »Latinščina sama brez grščine ni v stanu in nikoli ne bo v stanu, dati verno sliko antike.«²

Pa še drugi razlogi, ki se ne tičejo toliko izobrazbenih sredstev (učne snovi), temveč pred vsem drugim zadevajo šolske cilje, dandanes silijo k razmišljanju o preureditvi srednje šole.³ Le glejmo!

Iz novohumanistične miselnosti rojena gimnazija je dolgo, skoraj do konca 19. stoletja ostala v tradicijah stare učenjaške šole. Nje najvišji cilj je, zlasti pod vplivom Hegelovih idej, bil, gojiti »formalno« izobrazbo, to je: jasno, logično mišljenje ter v učencu vzbujati znanstvenega duha. Zato sta se posebno naglašale

¹ Gl. H. Gassner, l. c., str. 32.

² Isti, str. 33.

³ Gl. O. Boelitz, der Charakter der höheren Schule. 1926. Str. 11—2.

realke, realne gimnazije umolkniti: vse šolske vrste so pot do enega cilja, pot do izobrazbe narodnega človeka.

Zategadelj pa bi se moralo v srednji šoli vseh vrst centralno mesto odkazati narodnim izobraževalnim dobrinam. Te so: verstvo, materinščina, zgodovina, zemljepis, filozofija. S tem pa nikar ni nemara rečeno, da bi intenzivna gojitev tistih učnih predmetov, ki dajejo posameznim srednješolskim tipom karakteristični znak (latinščina — grščina, moderni jeziki, matematika — fizika) ne bila upravičena. Stvar se marveč mora prav razumeti. V humanistični gimnaziji n. pr. ukvarjanje z antiko nisamo sebi namen, ampak ima biti podrejeno veliki, temeljni ideji srednje šole: da služi izoblikovanju narodnega, n. pr. slovenskega človeka. To se pravi, v humanistični gimnaziji naj pot do narodne izobrazbe vodi preko antične kulture. In podobno imajo moderni jeziki v realni gimnaziji ali pa matematika in fizika v realki služiti istemu namenu: spoznavanju in doživljanju narodne kulture pa njenih vsestranski razpredenih korenin.

Zato se značilne plati raznih srednješolskih tipov ne smejo zbrisavati, marveč je treba vse storiti, da pridejo te plati v šolskem delu čim popolnejše do veljave. Čim globlje bo v tem oziru proniknila gimnazija, realka, realna gimnazija: tem več izobraževalnih sil bo odtod lahko dvignila za svoj pravi cilj — za izoblikovanje narodnega človeka.

S strani visokih šol se je izrazila bojazen, da bi utegnili biti v škodo temeljiti formalni izobrazbi, ki je vedno veljala za eno izmed glavnih nalog srednje šole, ako se na omenjeni način nekoliko bolj podčrtavajo neintelektualne strani mlade duše, n. pr. estetska izobrazba. Ta bojazen pa ni upravičena, ako učiteljstvo novе naloge, ki se v tej obliki stavijo srednji šoli, prav razume.

Za dopolnitev in poglobitev čitaj:

O. Boelitz, Der Charakter der höheren Schule (= srednje šole). 1926.

Lyzeum und Oberlyzeum. Herausgegeben vom Zentralinstitut für Erziehung und Unterricht.

O. Morgenstern, Das Gymnasium. Im Auftrage des Zentralinstituts für Erziehung und Unterricht.

Fr. Paulsen, Geschichte des gelehrten Unterrichts auf den deutschen Schulen und Universitäten. 2. izd. 1895.

III. Poklicne in strokovne šole.

Naloga teh šol je tehnopedija, gojitev poklicne izobrazbe. V njih si naj mladina pridobi čim več usposobljenosti za izvrševanje svojega poklica, zlasti pa tisto »teoretsko izobrazbo, ki jo rabi za uspešno delovanje v praksi«.¹

Obseg pojma poklic je silno obširen; angleška statistika iz l. 1921 omenja, da se je naštelo do 35.000 vrst poklicev. In če hočemo razbrati idejne sile, ki so gibalno poklicnemu pa strokovnemu šolstvu, je treba dobiti s tega ali onega vidika nekak pregled čez neskončno morje delovnih praksi, na katerih se človeštvo dandanes udejstvuje. Vse do danes tozadevno najbolj ustreza razvrstitev na troje, ki jo je Paulsen podal l. 1906. Paulsen razlikuje z ozirom na delo, ki se opravlja v okvirju poklica: rokotvorne, delovodske pa učene poklice.

Rokotvorni je tak poklic, ki ga kdo pretežno izvršuje z rokami, n. pr.: poljski delavec, mali kmet, obrtnik, prodajalec, delavec v industrijskih in prometnih poklicih, manipulant v uradu itd. A kdor izvršuje delovodski poklic, ima v glavnem ta opravke, da ročnim delavcem odkazuje delo ter jih pri izvrševanju njihovega dela nadzira in vodi, n. pr.: poslovodja v trgovini, »faktor« v tiskarni, nadziratelj pri tem ali onem pod-

¹ Jaroslav Foerster, O strokovnem šolstvu. (V zbirki »Ljudska visoka šola«, VIII. zv.) Str. 13.

dosledno izvedenega federalizma. In za utemeljevanje se navajajo — kulturnopolitični, zlasti šolsko-politični argumenti.¹

f) Sovjetska Rusija je brez dvoma najradikalnejši primer take reforme vzgojstva, ki je vseskozi ukrojena po političnem kopitu in sicer po smotrih dnevne politike.

V prvi, anarho-komunistični dobi (1918—21) svojega razvoja gre sovjetska šolska politika za tem ciljem, pripravljati mladino na komunistično obliko družabnega reda, ki da je na pohodu in bo brez državne oblasti nad poedincem pa človeško družbo. Tukaj ne bo več socialnih razlik, človek ne bo človeka izkoriščal, ampak vsi ljudje bodo si skupno prizadevali, izkoriščati — prirodo, zemljo. In šola ima dolžnost, mlado generacijo pripravljati za ta, čisto novi način bitja in žitja, ali bolje rečeno, sobitja in sožitja in sicer kot — »enotna delovna šola«, ki bi naj po reglementu iz l. 1918 vsakemu učencu nudila možnost, da doseže višjo stopnjo izobrazbe, vse po svojih sposobnostih in svojem zanimanju. Smoter delovne šole pa ni, tako določuje ena izmed tozadevnih odredb, vežbati za to ali ono obrt, temveč podajati »politehnično izobrazbo«, to se pravi, otroka praktično navajati k obvladovanju metod pri najvažnejših oblikah dela — po šolskih delavnicah, na šolski pristavi, v tovarnah itd.

Druga, absolutistična faza sovjetske pedagogike glasno izpričuje v svojih težnjah ideologijo nove ekonomske politike (NEP). Prodirajočemu uvidevanju, da čas, ko v Rusiji stopa na plan nekak državni kapitalizem, še davno ni goden za najvišjo obliko komunistične države in da je sedanjost le prehodna doba proletarske diktature, je morala slediti preorientacija šolske politike. Zato se

¹ Gl. A. Fischer, Die Entwicklung der deutschen Schulgesetzgebung seit 1918. (»Päd. Kongressblätter«, I, zv. 3—6, str. 152—3)

zdaj postavi zahtevek, da ima šola z ene strani služiti potrebam državnega kapitalizma, z druge pa interesom komunistične stranke, češ, država kot kapitalistično velepodjetje potrebuje »specialistov« (= izšolanih uradnikov), a komunistični stranki je treba »naraščaja« (= somišljenikov). S takim pojmovanjem pedagoških nalog pa se že začinja opuščati prvotni, pravilni princip delovne, to je v dejanju učenca zasidrane šole. Dokaz temu je dejstvo, da se v stari študijski delovni šoli iz l. 1923 »delovni šoli« odredjajo tile cilji: »Vse delo pa ves življenjski red v šoli ima namen, v učencih izoblikovati proletarsko razredno zavest pa prirodni čut proletarskega razreda, zavest medsebojne solidarnosti vseh tistih, ki delajo in stoje v boju s kapitalom. In poleg tega se učenci naj pripravljajo na koristno produktivno in socialnopolitično delovanje.«

A tretja, najnovejša stopnja v razvoju sovjetskega šolstva je začetek nove kulturne politike, ko si zopet pridobiva tal spoznanje, da šola ne more biti samo priprava v službi komunizma, temveč da ima i — svojo lastno logiko, to se pravi, da mora pred vsem drugim ustrezati samolastnim zakonom izobrazbe in vzgoje.¹

g) Vse drugačna od doslej naštetih pa je šolska politika sodobne Anglije, zato ker ni zasnovana in usum delphini — politici. Angleško šolstvo je še skozi ves 19. vek bilo do skrajnosti konservativno, v stoletne tradicije zamaknjeno. Zlasti pa je bil opravičen tisti na naslov srednje šole naperjeni očitak, da je »divorced from life«, da se čedaljebolj izolira od življenja, posebe še od duha moderne dobe. In tako je brž po vojni tudi na Angleškem prišlo do radikalne preosnove na celi črti: na področju ljudske, nadaljevalne, srednje, strokovnih in visokih šol.

Šolska reforma pa se je v Angliji izvršila v tako solidnem duhu, pretežno s pedagoških vidikov, da vzgojeslovni veččak tozadevno zakonodajo imenuje najpomembnejš

¹ Gl. Sergius Hessen, Sowjet-Russland (v »Erziehung«, II, 1. zv., str. 40 in sl. pa 2. zv., str. 110 in sl.)

in da mladi postane v resnici notranje samostojen; za kaj takega je treba dolge duhovne rasti in pa počasnega dozorevanja. To je glavni razlog za pojav, da primitivna ljudstva obtiče na nizki stopnji svojega razvoja.¹

Za dopolnitev in poglobitev čitaj:

P. P. Blonskij, Die Arbeitsschule. I—II. (Iz ruščine.) 1921.

Fr. Gansberg, Produktive Arbeit. Beiträge zur neuen Pädagogik. 1909.

G. Kerschensteiner, Theorie und Praxis der Arbeitsschule. 1922.

Maria Montessori, Selbsttätige Erziehung im frühen Kindesalter. 1913.

»Enotna« šola.

Enotnost je nasprotje razcepljenosti, razklanosti. Ker pa je šolstvo dandanes v raznih ozirih neenotno ali razklano, zato ima klic po »enotni šoli«, ki je osobito pred nekaj leti krepko, včasih celo manj pedagoško in bolj demagoško odmeval v širši javnosti, lahko več pomenov. Tukaj hočem razgrniti troje inčie tega pojma, in sicer sledeč izvajanjem münchenskega pedagoga in filozofa A. Fischerja, ki je doslej menda najgloblje analiziral ves kompleks naziranj in gesel, ki krožijo pod firmo enotne šole.²

1. Enotna šola = samo ena, občeobvezna vrsta šole.

To je najbolj radikalna varijanta v pojmovanju enotne šole ter ne zahteva nič manj, nego da se uzakoni sledeče: Za javno vzgojo in pouk vseh otrok v državi se osnuje samo ena občeobvezna vrsta šole, ki imej 12—14 letnikov (razredov). Učni načrt bodi brez ozira na lokalne okolščine samo eden,

¹ Gl. E. Kriek, Philosophie der Erziehung. 1922. Str. 233.

² Gl. A. Fischer, Der Einheitsgedanke in der Schulorganisation. 1924.

končni cilj šole in pravice, ki jih daje obisk šole, naj bodo za slehernega učenca brez izjeme iste, in prav tako, kolikor je to dosegljivo, tudi metode pa učna sredstva. Niti razlike učencev po nadarjenosti, zanimanju in etični usmerjenosti, na katerih deloma sloni današnje nasprotje med »nižjimi« pa »višjimi« šolami, se naj ne uvažujejo, dokler je to količkah možno. In samo če se očitno pokaže, da je ta ali oni učenec nesposoben, končati vseh 12—14 letnikov normalne enotne šole, bi naj skozi ostalo dobo svoje šolske obveznosti pohajal neke vrste pomožno šolo. A šele tisti, ki je z uspehom končal celotni kurzus take enotne šole, imej pravico do izbiranja poklica, pa ne morda samo »duševnega«, ampak tudi — »ročnega«.

Taki zamisli enotne šole se pač da marsikaj prigovarjati, o tem ni dvoma. N. pr., da vsaj izgleda »utopistično« ali pa da pod videzom demokratizma mehanično izenačuje nekaj, kar bi imelo ostati svojevrstno, to se pravi, da hoče zgolj racionalistično (razumarsko) urejevati rast duhovnega življenja, ki se po svojem bistvu upira vsakemu niveliranju in mehaniziranju. Toda z druge strani je treba tudi to priznati, da nam pričujoča zamisel daje precej pobude za revizijo dosedanjih sodeb o vzgojstvenih zadevah, zlasti pa prilike za uvidevanje, da v današnjem ustroju vzgojstva vendarle ni vse tako samo po sebi umljivo, kakor se običajno smatra.

»Utopistično« zamišljeni načrt enotne šole n. pr. zahteva, da šolska obveznost za vsakega mladostnika trajaj vsaj do izpolnjenega 18. leta. To je za naše tradicionalno pojmovanje pač visoko potegnjena meja, ki pa vendar človeka vabi k razmišljanju, ali je prav, da se dandanes večina učencev od šole za vekomaj poslovi s 14. letom ali pa še prej (n. pr. v obliki »oprostitev« za poljsko delo), to se pravi, ravno takrat, ko njihove duše postanejo — »izorane« njive za »semena zlata«. To je namreč tista faza pubertetne dobe, ko začneta dečko in deklič zavzemati povsem pozitivno stališče do življenja: probuja se zanimanje ter stopa na dan

je vedeti, da so te mase v duhovnem razvoju človeštva za ostajalci, ki jih večkrat po cela stoletja ločijo od duševne elite, zlasti od vodilnih poedincev. In današnji na gosto sejani zaničevalci religije govorijo tako, kakor bi živeli v razumarsko prosvetljenem 18. in ne v 20. stoletju, ko n. pr. bodisi s pravim ali samo z izposojenim patosom naglašajo, da je svet v zadovoljevanju človeških potreb s pomočjo moderne tehnike sijajno napredoval ter mu ni treba več priznavati nikakih božanstev — poleg svojega razuma.

Ali miselnost takega racionalizma je pač veliko preplitva, da bi mogla do jedra evangelijskim besedam: »Kaj bi človek imel od tega, če bi pridobil ves svet, pa bi škodo trpel na svoji duši!« Zato sodba poprečnih prosvetljenčev ni pravi kazalec stanja, v katerem se faktično dandanes nahaja naziranje o vlogi religije v človeškem življenju. Več vere zaslužijo v tem oziru oni bolj tenko-sluhi iskatelji poti v bodočnost, ki n. pr. takole argumentirajo:

»Kultura sedanje dobe je tako polna odprtih vprašanj, je odgrnila toliko temnega in zlega ter daje naši notranjosti in celoti duše tako malo, da v manjkanju religije vedno bolj čutimo bolesten, neznosen nedostatek. Potrebovali bi kar najmočnejšo enotnost življenja, a sedanjost je do kraja razklana v ostra nasprotja; potrebovali bi trdne duhovne posesti, a sedanjost očituje neurejen tok stvari ter nas vseskozi meče v oblast trenutnih izprememb; v viharjih in stiskah življenja bi potrebovali prave ljubezni pa nesebične požrtvovalnosti, a sedanjost izkazuje v strahotni obliki neomejeno razraščanje sebičnosti ter divji boj interesov. V vnanjem svetu lahko čutimo neodvisen napredek, toda notranjost naše duše je prazna, saj jedva vemo, da še imamo dušo; in obenem prav hudo pogrešamo velikih osebnosti in vodilnih duhov.«¹

¹ Gl. R. Eucken, Der Kampf um die Religion in der Gegenwart. 1923. Str. 12.

Verstvo je torej bistven del narodove kulture. In Masaryk je nedavno tega povsem pravilno (češkim Sokolom) dejal, da izstopanje iz cerkve ni pozitivno reševanje verskih problemov. Zato pa vsaj osnovna šola, ki vendar hoče učenca uvajati v kulturno življenje naroda, ne more prezirati tega kulturnega faktorja ter je klic po versko nevtralni šoli — preko cilja namerjen strel.

In tako nam potem preostane vprašanje: katera oblika verske šole je boljša, konfesionalna ali simultanska?

No, izključno s pedagoškega stališča bi odgovor na to vprašanje ne bil težak. Glavni pogoj za uspeh pri izobraževanju mladine leži namreč v smeri, ki je označena z besedami, da počen zvon nima pravega glasu. To se pravi, na trajni uspeh se da samo tamkaj računati, kjer en duh preveva vse soudeležene faktorje: učni načrt, učitelje, šolsko in rodbinsko življenje. Zato gre s čisto pedagoškega stališča prednost — konfesionalni šoli, kjer bi gibálo vsega izobraževalnega procesa bil isti verski duh, isto etično temeljno naziranje.¹

Toda vprašanja, ki zadevajo organizacijo življenjskih oblik, se ne dajo urejati samo z načelnih vidikov, temveč je navadno treba v ta namen seči po kakem — kompromisu. In tako bi se tudi konfesionalni, to je takšen šolski pouk, ki bi ves bil prešinjen z verskim duhom te ali one konfesije, v današnjih razmerah ne dal več tako lahko izvesti.

Pomisliti je treba n. pr., da čedaljebolj narašča število takih učencev, katerih starši niso več trdno ali pa sploh nič zakoreninjeni v duhu svoje verske konfesije. Da bi se taki starši, ki jim je religija že samo »privatna zadeva«, s konfesionaliziranjem osnovne šole nemara zopet pridobili za konfesionalno obliko religije, ta misel je pač

¹ Gl. W. Rein, Pädagogik in systematischer Darstellung. II. 1911. Str. 241.

več ko naivna. In njihovi otroci, ki se vsaj izoliranemu verskemu pouku po 2 uri na teden morda ne upirajo, bi najbrž zasovražili šolo sploh, ako bi duh te ali one konfesije zaobjel vse učne predmete.¹

In tako bi vsaj za naše okolščine utegnila biti najprimernejša — simultanska oblika verstvo goječe šole.

Za dopolnitev in poglobitev čitaj:

D. Ph. Bachmann, Ein Volk, ein Staat, eine Schule. Eine Untersuchung zum Schulkampf der Gegenwart. (V zbirki »Pädagogisches Magazin«, št. 893) 1922.

Fr. W. Foerster, Autorität und Freiheit. Betrachtungen zum Kulturproblem der Kirche. 1910.

J. Volkelt, Religion und Schule. 1919.

Učiteljski problem.

Sleherno urejanje šolstva izkazuje to značilno zakonitost, da je uspešno le pod enim pogojem: ako se izvrši od dveh koncev — od spodaj navzgor in obenem od zgoraj navzdol. To se pravi, da so tudi idejno najgloblje fundirane odredbe kakor riba na pesku, ako ne najdejo — učiteljstva, ki bi jih razumevalo ter imelo dovolj sposobnosti pa dobre volje, da jim vdahne življenja. Zato pa bi za pravo vzgojo naroda pred vsem drugim trebalo vzgoje, prave vzgoje — učiteljstva za vse vrste šol.

Dvoje silno aktualnih poglavij je zlasti izobraževanje ljudskošolskih in srednješolskih učiteljev. Bodočemu ljudskošolskemu učitelju bi v prvi vrsti trebalo tolike zrelosti duha, kakor je daje srednja šola. Najprimernejše izobraževališče za ljudsko in meščanskošolske učiteljske kandidate po dovršeni srednji šoli pa bi utegnila biti —

¹ Gl. W. Hellpach, l. c., str. 14.

pedagoška akademija.² A kdor se pripravlja za poklic srednješolskega učitelja, ta bi se zlasti naj naučil na področju svoje predmetne skupine znanstveno misliti; nikar pa bi naj ne šel se specializirati za ta ali oni segment iz nje, dočim bi ostali del bolj ali manj puščal v nemar. Nujna potreba po primerni količini znanja pa jima ne sme oči zavezovati pred dejstvom, da prava naloga, ki ju čaka v učiteljski službi, ne bo ta, mehansko drugim izročati svoje znanje, da so marveč kulturni zakladi, ki sta si jih nabrala, v njenih rokah le izobrazbene dobrine, s pomočjo katerih naj — oblikujeta mladino.¹

Zato pa bi se eden in drugi morala izdatno pripravljati tudi za izobraževalno plat učiteljevega dejstvovanja, katera je v istini živec prav umevanega učiteljevanja. A mentorsko vlogo ima tukaj prevzeti — pedagogika. Pa ne morda v obliki tiste sterilne »pedagogike«, ki jo deloma še srečavamo po učiteljskih in ki je povsem brezpomemben balast za učence; tudi ne kot didaktika in metodika, katerima leže najbolj na srcu tehnična vprašanja, ki se tičejo pouka; in prav tako ne kot eksperimentalna psihologija, temveč kot — kulturna pedagogika, kakor se izza najnovjše, povojne dobe goji na univerzah. Predmet so ji medsebojni odnošaji vzgojstva pa kulture. A posamič bi se njene naloge dale takole označiti: a) rdeča nit v ustroju raznih šolskih vrst, b) izobraževalno dejstvovanje kot uvajanje mladega rodu v kulturno zakladnico naroda, c) položaj vzgoje in pouka v kulturni celoti naše dobe in prejšnjih.² Nekako v tej smeri bi trebalo učiteljskega kan-

² Gl. C. H. Becker, Die pädagogische Akademie im Aufbau unseres nationalen Volksbildungswesens. 1926.

¹ Gl. zanimivo spomenico »Die Ausbildung der höheren Lehrer an der Universität«. 1925. (Gl. str. 248)

² Gl. Vierkandt, Die sozialpädagogische Forderung der Gegenwart. (V zbirki »Sozialpädagogische Abende im Zentralinstitut für Erziehung und Unterricht«, l. zv.) 1920. Str. 27.

didata voditi, ako se mu naj vzbudi pedagoška vest ter razodene pravo jedro učiteljskega poklica, to je njegovega stvarnega delovanja »za narodov blago« — v šoli pa izven šole.

Uvaževanja vrednih misli za izobraževanje učiteljstva na poklicnih šolah daje Kühnejev zbornik »Handbuch für das Berufs- und Fachschulwesen« (1922).¹ O tozadevnih potrebah sodobne univerze in ljudske visoke šole pa je menda najgloblje posegel znameniti filozof Max Scheler v svojem spisu »Universität und Volkshochschule«.²

*

Najtežji greh, s katerim si šola lahko obremeni dušo in ki bi se narodu maščeval še v poznem kolenu, je pač ta, ako bi hotela biti neke vrste otok blaženih, na katerem se ni treba brigati za valovanje življenja in tok časa. Saj je vendar v bistvu obeh prav to, da se ne ustavita pred nobenim malikom, pa naj bi še tako bil zaverovan vase. Narodov vedec in videc svari zamudnike:

Po bliskovo gre vseh živih dan,
kdor ga je zamudil, ves klic zaman,
doživi ga le, kdor je pripravljen nanj!

(O. Župančič.)

Za dopolnitev in poglobitev tega poglavja čitaj:

Die Ausbildung der höheren Lehrer (= srednješolskih učiteljev) an der Universität. Denkschrift der philosophischen Fakultät der Friedrich-Wilhelms-Universität Berlin. 1925.

¹ Zlasti str. 230 in sl.

² M. Scheler, Die Wissensformen und die Gesellschaft. 1926. Str. 489 in sl.

C. H. Becker, Die pädagogische Akademie im Aufbau unseres nationalen Volksbildungswesens. 1926.

G. Kerschensteiner, Gedanken über Lehrerbildung. 1921.

K. Ozvald, Načelne misli glede izobraževanja osnovnošolskih učiteljev. (Pedag. Zbornik, XXI. zv.)

E. Spranger, Gedanken über Lehrerbildung. 1920.

Epilog.

Kdor je v duhu in resnici, ne samo z očmi ali ustnicami prečital to »Kulturno pedagogiko«, se pač ne bo obotavljal priznati, da prinaša drugačno vsebino, nego običajni učbeniki pedagogike. A bojim se, da se ta ali oni obenem obregne ob knjigo, češ, to — »ni za nas« ali pa da to ni — »za šolo«. No, njemu odgovarjam, da sem Masarykovih misli, ki je dejal: »Iz naših razmer moramo ustvariti razmere, ki bodo imele — svetoven format.«

Vsebina:

	Stran
Predgovor	7
I. Uvodna poglavja.	
Pedagoška teorija	9
Vzgojstvo v svoji širini	14
Vzgojstvo v svoji globini, oziroma višini	22
II. Kulturoslovski del.	
»Prosveta« ali izravnani človek	30
Kultura in civilizacija	36
Duševni obraz človeka v dobi strojev	42
Zakoreninjeni človek	54
Mestna pa selska miselnost	61
Miljé, njegova moč in meje	75
Narod	85
Nacionalizem, internacionalnost, kozmopolitizem	93
Proces včlovečevanja	97
Iz naroda za narod	102
Naravno pa kritično (premišljeno) gledanje sveta in življenja	109
Duhovni temelji socialnega življenja	114
Politična miselnost	120
Ljudstvo in umetnost	126
Religija pa kultura	130
III. Šola.	
Svojezakonsko (avtonomno) bistvo šole	136
»Pozitivno« ali delovno znanje	141

	Stran
Modrostno ali izobraževalno znanje	148
Versko ali odrešilno znanje	154
Razumevanje (spoznavanje) duhovnih strani življenja	157
Izobrazba	164
Kulturni refleksi v razvoju našega šolstva:	171
I. Ljudska šola	171
II. Srednja šola	179
III. Poklicne in strokovne šole (za rokotvorne, delovodske in učene poklice)	191
Smernice za izobrazbo našega mladega rodu	198
Reforme evropskega šolstva po svetovni vojni (Francija, Italija, Avstrija, Nemčija, Rusija, Anglija)	205
Čegav glas je merodajen v šolski (kulturni) politiki?	217
Delovna šola	223
»Enotna« šola	228
Ljudska visoka šola	237
Cerkev in vzgojstvo	242
Učiteljski problem	246
Epilog	251

VISOKOŠOLSKI MLADINI! *

Nastopno predavanje na univerzi dne 15. aprila 1920

Res ad triarios venit!

*Da mi je za zarjo blestečo pogledati
in kaj ljubega, dobrega ti povedati
v teh težkih dneh,
o domovina ...*

(Župančič.)

Po veliki prerokbi naj bi Jugoslavija postala – »prstan Evropin«.

Toda i za obistinitvev prerokb velja neizprosni kavzalni zakon. Tudi taka preroški izrečena beseda postane prej ali slej beseda le tedaj, ako so izpolnjeni vsi stvarni pogoji, ki so tukaj neizogibni antecedens. Pogoji za procvit mlade države pa se pač ne izpolnjujejo s takim življenjem, kakor da si je človek res zdravo pamet narobe oblekel.

A ta način življenja se je razlezel že vse do korenin narodovega bitja in žitja – z betežno filozofijo, da je življenje = čutno uživanje, ki mu nima nikdo staviti mejnikov. Zato pa je izid svetovne vojne – bellum omnium contra omnes.

In tako je prišel, je moral priti usodepolni trenutek, ki so ga razni »čudaki« s strahom pričakovali in ki ga je starodavna strategija resno zavijala v besede: *res ad triarios venit!* To se pravi, treba bo poizkusiti še z zadnjo, najboljšo četo, sicer je bitka – izgubljena.

* Besedilo je ponatis brošure, ki jo je leta 1920 založila Tiskovna zadruga v Ljubljani.

In ta četa? Ta zadnji up? To bi imela tudi pri nas biti primerno vzgojena *inteligenca*, ta kulturna garda v vsakem narodu, ki mu je kaj mari velikega gesla: »Kvišku!« Primerno, to je tako vzgojena, da bi bila kos silnim nalogam, ki druga za drugo v bohotni obilici klijejo na poljanah socialnega reda, narodnega gospodarstva, svetovne politike ... In ako te naloge ne najdejo svojih Kolumbov, tedaj tudi ne bo – *ne prelepega prstana in ne ponosne neveste*. Ta stvarni stan prikrivati samemu sebi in drugim, bi bilo najbrezvestnejše slepilo tistih, ki so poklicani, da »gledajo« in »vidijo«.

A odkod vzeti? No, tukaj nismo navezani na uvoz, če je kaj dobre volje – na *obeh* straneh, ki prihajata v poštev! Tako inteligenco, tako gardo po telesu in po duhu nam naj *prav kmalu vzgoji naše vseučilišče*. Prav kmalu! Kajti – »čas beži«!

Vivat, crescat, floreat universitas – tistih, ki bodo učili in se učili!

*Ne quid falsi audeat, ne quid veri
non audeat dicere sapientia!*

1. Akademska svoboda.

Mladi prijatelji! Ako bi me kdo izmed vas pozval, naj uganem tisto nekaj, ki njemu in menda lahko rečem slehernemu izmed vas giblje dušo, ne samo odkar ste prestopili tale prag do novega življenja, ampak že ves čas izza zadnjih pet, šest ali pa tudi več let – tedaj bi odločno odvrnil: »Stavim, kar hočete, da uganem!«

In kaj neki bi utegnili biti gibalo, ki vsem tem mladim jazom narekuje njihovo dejanje in nehanje? Misel, čustvo, vrednota...? Kako se tebi pravi, roža ti skrivnosti polna? I, no – *svoboda* je. Tako se imenuje vodilni doživljaj v vaši duši, ki tvori os, krog ktere se suče vaše mlado življenje.

To, kar nazivamo svobodo, pa ima lahko cel tucat in še več tu ali tam istinito danih oblik – kot: politična, verska, družabna, akademska... svoboda. Jaz se omejujem tukaj na nje akademsko plat, ki ste pač vsi že v njej ne

samo enkrat domnevali nekak vesoljni koren lečen za stotero istinitih ali zgolj namišljenih bolečin. Vsikdar, ko se vam je recimo zazdelo, da je današnji srednješolec pravzaprav le ubogi pegaz v jarmu, da je jermen vojaške puške pretesno ukrojen, ujetniško ležišče pretrdo itd., vsikdar je v takem položaju bilo treba le za hip pogled upreti v daljo, kjer je izza obzorja jedva kukal prvi žarek »akademske svobode« – in odleglo je... Ta dinamika našega duha je umljiva, saj ima vsaka, tudi akademska svoboda svoje korenike v tem, da se v danem primeru osvobodiš *nečesa*: te ali one sile, ki te tišči k tlom in ki jo smatraš za zlo.

Ali, prijatelj mladi, v živem rastlinskem organizmu služi korenina pod zemljo onemu delu, ki se naj ob svojem času na njem pokaže cvet ter dozori obilen sad. In prav tako je tudi v pojmu svobode tista v »negativno« smer obrnjena komponenta, ki naj odstrani ta ali oni pritisek nad menoj, le ena komponenta v silovnem sestavju svobode. A smisel druge, »pozitivno« usmerjene sestavine v pojmu svoboda je ta, da, kdor se je osvobodil tega ali onega pritiska, s tem pridobi novih energij za – kak *drug smoter*. Priti do svobode, se ne pravi, uteči sponam, da bi potem kar na slepo drvel dalje, kamorkoli in pa kakorkoli. Osvoboditi se – to se pravi: priti v stan, da svoje moči, ktere si dosedaj rabil za vresničevanje takih ciljev, ki so ti jih postavili drugi, odslej rabiš za dosego takih, ki si jih izbral sam in ki jih imaš za višje, nego so bili oni ti od drugih dani. Svoboda ni zgolj zanikanje vnanje kavzalnosti, ni isto, kar »razbrzdanost«, temveč je obenem zatrjevanje notranje smotrnosti: njen votek je – »*samoodločba za velike cilje*« (W. Stern).

Najvernejši drug akademske – in sleherne – svobode je torej čut *dolžnosti*, ki vas, mladi prijatelji, brezpogojno veže, da si tekom svojih akademskih let poleg strokovnega študija še prav posebe izurite duha za točne odgovore na vprašanja, ki jih življenje tako obilo zahteva od pravega »voditelja«, kar bodi vsak resnični inteligent: kaj je prav in kaj ni, kaj je dobro, a kaj boljše? A takim spoznatkom da skušate potem utreti pot v življenje. Le tako pojmovana akademska svoboda vodi do tiste moči, ki bo vam je treba nekoč, da popeljete do velikih ciljev naš narod, ki vas je poslal semkaj.

Zares, naš najnujnejši politični problem je vzgoja za – »jarem svobode«!

2. Spoznanje sveta in življenja.

Nedavno sem čital zanimivo »pismo inteligenci«. Vodilna misel v tem pismu pravi, da je najvažnejša in najtežja izmed vseh kriz, ki nas danes davijo, ta, da naša inteligenca ni dorastla velikemu času, kateri je zahvatil naš narod in sploh vse človeštvo. In da, ako namerava ta inteligenca uspešno reševati dolgo vrsto političnih, upravnih, pridobivalnih, prometnih ... kriz, ki so vse po svojem izvoru v večji ali manjši meri porodne bolečine ob nastajanju mlade države SHS, mora najprej rešiti – *svojo krizo*.

A ta kriza, ki je vanjo zabredel pretežni del naše inteligence, je povsem naravna kazen za greh zoper naravo. Ta kriza je namreč dedščina »zadnje« kulture, ki jo je ta inteligenca pila v debelih požirkih in ki je svoj višek dosegla v 80ih letih prejšnjega stoletja kot »kulturni realizem«. Tragična krivda te kulture je bila v tem, da je sedela na trhli veji, s ktere je naposled morala strmoglaviti v brezno pesimizma, blaziranosti in dekadence. Tak je bil fin de siecle. Bila je to doba, ki je, menda celo s ponosom, proglasila svoj desintereselement glede sveta in življenja. In jabelko današnje dobe ni padlo daleč od drevesa, na katerem je zorelo.

Dvoje činiteljev je pod firmo »kulturnega realizma« omamilo evropskega inteligenta ter ga po nepotrebem ukanilo za najlepše plati sveta in pa za najplemenitejše sokove življenja: mehansko naziranje o svetu in pa umetni način denarnega gospodarstva.

Tukaj bi se hotel z nekoliko besedami dotakniti drugega, bolj usodepolnega činitelja. Denarno gospodarstvo teži po svojem bistvu za tem, raznovrstne vrednote – oskruniti (dekvalificirati), to se pravi: iz lepih, koristnih, udobnih, zdravih, dobrih, učenih ... reči in živih bitij napraviti zgolj – blago. Demonska moč denarja, ki se mi dozdeva filozofski prikazana v Urbanovi pretresljivi sliki »Zlato«, se žal ni ustavila niti – pred človeško dušo. Dokaz: »leta strahote«, ko je postalo – vse na prodaj!

Tistim, ki jim je mari vprašanja, kako bi se dalo od sovraštva in pa nasilja ponižanega in razžaljenega človeka, posebe še do skrajnosti podivjano nedoraslo mladino zopet spraviti v tir, ki pelje kvišku, priporoča Foerster – umetnost duševnega vodstva. A duhovni votek taki umetnosti so *vrednote*.

Človek, zlasti še na vodilnih mestih, potrebuje objektivno veljavnega in enotnega *ocenjevanja* stvari, ki si v svojem dejanju in nehanju dajemo tisočero opravka ž njimi. Ta ali ona stvar zbudi namreč šele takrat našo pozornost, ako jo rekel bi, obdaje parfum te ali one vrednote. In šele vrednota, ki si jo ugledal v hotenem predmetu, pokliče one sile hotenja na plan, brez katerih se ne da vresničiti noben načrt.

A danes? Ocenjevanje sveta in življenja, kakor ga gledamo danes, to je pravi »Sklavenaufstand in der Moral«, ki je iz tečajev vrgel človeško pamet. Objektivno veljavna razvrstitev vseh mogočih vrednot! Kdor se s petjem ukvarja, to se pravi, kdor danes stavi dobrine duha nad grobo kruhoborstvo in pa najnižkotnejšo čutnost – Kranjec moj mu osle kaže! In koliko neki jih je danes, ki bi zares uvidevali, da se na ta način sredstvo stavi nad smoter in da živ človek vedno bolj postaja suženj neživih reči!

In pa enotno bi naj bilo ocenjevanje danih nam stvari. A moderna duša je v tem oziru pravcati pretikalnik. »Človek ima toliko stališč, kolikor obleke: v pisarniški suknji je vdinjan drugemu svetovnemu naziranju, nego v fraku; v nedeljski obleki se drži drugačnih vrednot, nego pa v vsednji« (W. Stern). Kakor bi naše bistvo ne bilo prav v tem, da je sleherni jaz enotna celota!

Si ustvariti utemeljeno sliko o svetu in pa plodovito naziranje o življenju, ne da bi se pri tem omalovaževal tvoj »osebni koeficijent«, to se mi zdi ena izmed največjih nalog, danih resnemu akademiku, ki bo imel danes ali jutri voditi velike zajednice: narod, državo, cerkev ...

Sprejmite, vi naši bodoči trijariji, tudi ta zahtevek življenja v svoj program! A za vodilo pri graditvi življenskega naziranja vam bodi duhovna zapuščina tistih velikih genijev človeštva, ki so resno iskali ter tudi našli svojega Boga in samega sebe.

3. Celota in ne drobci!

Enota v celoti! To je votek bitju in žitju slehernega organizma, malega in velikega. Nauk, da bi bilo dovolj, ako je in ostane SHS = S + H + S, je nevaren življenju in bi prav gotovo postal usodepoln, ako najde rodovitnih

tal v vrstah inteligence. Tudi za življenje naroda in države veljajo Verhaerenove besede: *la vie est a monter et non pas a descendre*. Više in više, a ne navzdol! To pot navzgor pa zmore samo enotna celota, a nikoli ne zgolj vsota sestavin.

Tukaj se raztezajo še jedva pregledne ledine in ne vedel bi za boljšega sejalca, nego ste vi, naša *jeunesse doree*. To mnenje mi potrjuje tudi tujina. Narod se naj uči od naroda, tudi od tistega, ki mu je v svetovni vojni z orožjem stal nasproti, in sicer, ako je mogoče, i tega, kako bi se dal *vzgojiti - enoten narod, enotna država*. Zato pa pravim, da bi se dal Nemcem pred vojno l. 1914 zapisani recept doslovno, *mutatis mutandis*, porabiti i za naše boli:

»Javni uk in pa vzgoja v državnih šolah naj po svoje pomagata, da iz potomcev Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki so prej živeli kot samostojne individualnosti, postanejo možje in žene, ki se bodo pred vsem čutili jugoslovanske državljanke ter se tudi tako vdejavali. Ne da bi opuščali posebnosti ožjega plemena, kar niti ni tako lahko, ali pa jih zatajevali, kar bi se ne smelo zgoditi, ker je svojevrstnost nekaj dragocenega, naj jim marveč v gospodarskem, pravnem, političnem in socijalnem oziru bo v prvi vrsti občni blagor v mislih, naj služijo celoti, ki so nje del, kajti le ob zdravem razvoju celote je kaj upanja za posameznika, da se bo tudi on krepko razvijal. Iz potomcev katoličanov in pravoslavnikov naj postanejo državljani ene zajednice, drug drugemu toliko poznani, da izginejo spake, ki sta jih vedno znova in s tolikim uspehom slikala neumnost in gonja, in pa *človeški* v toliko preobraženi, da jih humaniteta in verstvo, ki je v globini svojega jedra nadkonfesionalno, zopet spojita -- Iz zaroda plemičev in meščanov, delodajalcev in proletarcev, ki so se do skrajnosti upirali eden drugemu v boju za politično samovladje in pa gospodarsko premoč, naj se razvijejo državljani z istim pravom in istim kovom, sodržavljanji, ki vedo, da so si *do neke meje med seboj neizogibno potrebni* ter služijo skupni domovini. Šele tedaj, ko bo premagan boj med stanovi, verami, plemeni in strankami ali pa ko vsaj preide v strpljivo razpravljanje o relativni pravici in relativni krivici te ali one posamezne skupine, postane Jugoslavija enotna država. Do tega smotra naj šola pomaga - kolikor le more. Ako pa ostanemo v sedanjem stanju, ki je boj ne za priznanje, temveč za zatiranje drugega, tedaj pojde zopet v izgubo, kar je skupna stiska začasno prinesla plemenom

in veram, in na naših vratih potrka nevarnost razsula.« (A. Fischer.) - To je ogledalo, ki ga je znameniti filozof in pedagog pred vojno, l. 1914, pišoč o misli enote v šolski organizaciji, pomolil Nemcem in ki ga danes moli nam pred oči.

Vsaka vrsta naše šole lahko proizvaja obilo duhovnega kita za enotnost troimenskega naroda in naše države, največ pa nje najvišja oblika, *universitas*, ki v njenem ustroju gledam predpodobo enotne, vedno večjega življenja sposobne SHS. Universitas je *zajednica* - vseh tistih, učiteljev in učencev, ki v njenem zatišju, vzlic vsem medsebojnim razlikam, z združenimi močmi in smotrno gredo za istim ciljem: iskanjem resnice in pa ostvarjanjem iz najdene resnice rastočih ciljev. In eden izmed takih ciljev je močna država, ki pa pot do nje odpira samo umevanje velikega velevnika: »Budme celek, a ne drobtove!«

Sklepam:

Človek je človek in kdor bi mu zameril silni gon za kruhom, tega ni mogoče smatrati resnim. Toda kruh ne bodi človeku cilj, ampak le sredstvo do cilja, to se pravi, do - višjih ciljev. Zato vas, ki ste naš up, v tem slovesnem trenutku rotim, da na svojem akademskem praporju vselej visoko dvigate trozvezdje, ki slove: akademska svoboda - resno, pošteno spoznavanje sveta in življenja - trdno enotna SHS!

Zapovedi o cilju in poti.

Cilj:

»Uredi svoje misli in življenje! Bodi skladen sam s seboj, živi vsega človeka!« (Izidor Cankar.)

Pot:

1. Posveti se tistemu študiju, ki imaš zanj največ zmožnosti in pa največ veselja!

2. Ne ravnaj tako, kakor bi imel Carlyle prav (s trditvijo, da so vseučilišča srednjeveški zavodi, ki zanje še ni iznajdeno tiskarstvo), to je, ne drži se krčevito le predavanj, ampak

3. Izpopolnuj svojo izobrazbo tudi iz dobrih knjig!

4. Zlasti pa se aktivno udeležuj praktičnih (seminarnih) vaj, tudi početnih (v proseminarju)!

5. Ne izogibaj se svojih akademskih učiteljev, marveč išči ž njimi duševnega stika!

6. Predavanja si nikoli ne skušaj osvojiti z ušesi in s svinčnikom, temveč v duhu in resnici!

7. Ne uči se na pamet, ampak išči miselnih zvez!

8. Ne odlagaj s študijem, temveč sproti predelaj doma vsako predavanje!

9. Ne vpisuj se v več predavanj, nego jih s pridom zmagaš!

10. Ne študiraj za izpit, temveč za življenje!

MORALA IN DRUŽBA

Temeljna načela tukaj nastopajoče dinamike

Ko bi se to vse posamez napisalo, menim, da tudi ves svet ne bi imel prostora za knjige, ki bi se morale napisati.
Evangelij sv. Janeza (21. pogl.).

Eno izmed najčudovitejših svojstev človeške duše je pač to, da čuti ne samo posameznik, ampak tudi vsaka socialna skupina ljudi (zakonska zveza, sloj, društvo, verska zajednica, narod, država...) neodoljivo potrebo, se z ozirom na svoja dejanja in nehanja čim vestneje orijentirati ob vprašanju, kaj da je v tem ali onem primeru *prav* in kaj ne, kaj *se spodobi*, kaj je *pošteno* ter bi se zato moralo storiti, in kaj se ne spodobi, kaj ni pošteno (»fair«) ter bi se moralo opustiti.

*Zgodovina človeške kulture in civilizacije uči, da je to v vseh dobah in pri vseh narodih bilo in je še tako. Samo da tozadevni kodeks, najsi bo potem v obliki zapisanih »etičnih« načel (Hammurabi, dekalog, narodni pregovori...) ali pa v obliki nezapisanih, kot živa tradicija nastopajočih šeg in navad in običajev – ni vsekdar in tudi ne povsod isti. Albancu n. pr. običaj krvne osvete velevala, da, če mu je recimo kdo oskrnil sestro, ali ubil brata ali kogarkoli iz njegovega sorodstva: ta zločin za vsako ceno maščuje na storilcu ali na njegovih sorodnikih; a Kristus uči, da je treba ljubiti i – svoje sovražnike. Zato pa je tak »moralni« kodeks rad, zlasti z ozirom na sosedne kodekse te vrste, naravnost *ekskluziven*, n. pr. krščanska pa poganska (= ne-krščanska) morala. Rimska življenjska modrost je ta faktum točno formulirala v zahtevku: *si vivis Romae, romano vivito more* – kadar si v Rimu, se drži tega, kar tamkaj velja za prav in dostojno, ter opusti vse, kar Rimljan proglašala za »barbarsko«, za, danes bi rekli, »unfair«.*

* Besedilo je ponatis članka, ki je izšel v rubriki *Iz kulturnega življenja* v reviji *Čas* leta 1924.

Celotni, in sicer *nezapisani*, v obliki žive tradicije se uveljavljajoči pravilnik, ki ostro, lahko bi dejali, da neizprosno določa, kakšno ravnanje da ta ali ona skupina ljudi (posamezni kraj, poklic, šolski razred, športni klub, politična stranka, kulturno območje, verska konfesija...) smatra v konkretnih položajih življenja za »samo ob sebi umevno« in ki je posamezniku iz te skupine nekak instinktivno rabljen kompas pri njegovem dejanju in nehanju, se imenuje *morala* te skupine.

Beseda »morala« je tvorjena iz lat. »mores« (običaji, šege, navade) ter se danes jako pogostoma sliši in čita; toda večinoma se dandanašnji ž njo jemlje v misel samo eno, brez dvoma velevažno življenjsko področje: seksualno področje. Če se n. pr. danes komu očita »nemoralno življenje«, tedaj je ost teh besed pač po navadi ta, da dotičnik v spolnem oziru ne živi tako, kakor se recimo v tistem kraju ali sloju ali zajednici smatra za prav in dostojno. Da pa spolna komponenta ne more biti ves pomen besede morala, je razvidno n. pr. iz tega, da se pri oddajanju uradniških služb vpraša tudi po – moralni kvalifikaciji prosilca; in ni pač dvoma, da bi se tukaj imelo ugotoviti, ali bo prosilec mogel, če se mu poveri služba, pri izvrševanju svojih službenih poslov vsekdar tako postopati, kakor je edino prav n. pr. z ozirom na upravljanje izročene mu tujega imetja. In če se komu izda izpričevalo, da je »moralno neoporečen«, tedaj se s takim dokumentom zatrjuje vsaj toliko, da ta človek doslej ni prišel v konflikt s kazenskim zakonikom. In tako je torej morala res - celoten »code morale« te ali one socialne skupine.

In še drug zanimiv faktum stopa tukaj na dan: da pravzaprav nima smisla govoriti o »morali«, to je o eni vseobčni in za vesoljno človeštvo obvezni morali, v kolikor se z besedo morala jemlje v misel tista živa voda, ki z instinktivno silo človeku kreta njegovo dejanje in nehanje. *Moral* je marveč *cela vrsta*, toliko – kolikor je tistih skupinskih vrst, ki obsegajo večje ali manjše število človeških bitij ter imajo vsaka docela samosvojo duhovno »strukturo«. Lovska morala n. pr. je drugačna nego pa trgovska ali uradniška ali kmetska ali meščanska ali umetniška ali roparska (Čaruga!) ali morala kake verske zajednice itd. Najboljši dokaz za raznoterost moral so posamezni primeri takega dejanja in nehanja, ki ga storilec smatra za popolnoma »v redu«, ki pa bi ga, če ga motrimo z vidika samo ene morale, pač proglasili za – *ne - moralno* ! Tako n. pr. so v »poslovni« morali vest in nje utripi

navadno – »privatna stvar«; in tovariš, ki noče součencem pri šolski nalogi na prepovedan način pomagati, velja v razredu za – »neznačajneža«. Itd.!

Kajpada zavoljo pisane raznoterosti moral prav lahko *različne morale* v presojanju istih življenjskih položajev v bolj ali manj občutni meri *trčijo ena ob drugo*. Naravnost šolski zgled je tragika nezakonske matere in nezakonskega otroka, ki ju morala preproste vaške duše »ländlich-sittlich«, to se pravi, da vse drugače obrajta, nego pa n. pr. morala socialno čutečega reformatorja človeške družbe. »Oče so kleli, topli me, – mati nad mano jokali se; – moji se mene sram'vali so, – tuji za mano kazali so.« To je pač s pretresljivo realitiko podana refleksija nezakonske matere v čudovito lepi Prešernovi pesmi – v odsvitu ene, jako stare morale, dočim bi ob vodstvu druge, v »stoletju otroka« nastopajoče, deteta neporočene matere nikdar ne smeli označevati z žigom sramote, ampak bi se mu, ako treba, moralo nakloniti čim več ljubezni in socialne pravičnosti.

Toda bolj kritičen, nego v tem ali onem oziru dani konflikt različnih moral je neki drug, čestokrat naravnost usodepoln pojav, ki ga, žal, vedno češče srečavamo v sodobnem življenju: *demoralizacija*.

Izvor današnjemu pojavu demoralizacije, ki v svojem plašču nosi silno nevaren duševni dinamit, je v prvi vrsti tisto *socialno preseljevanje duš* iz ene miselnosti v drugo, tisto prehajanje iz agrarnih, oziroma patrijarhalnih v drugačne, »moderne« razmere življenja, kakor se odigrava pred našimi očmi in ki je legalni otrok – današnje dobe industrijalizma. Kdor ima dovolj izurjen pogled za motrenje socialnih pojavov, osobito za »prerojevanje, prenavljanje in iz bitja v bitje presnavljanje« takih pojavov, temu pač ne more uiti dejstvo, da je tisto zgolj mehanično, iz kapitalističnega mišljenja izpočeto gledanje sveta in življenja, v katerem ima svoj votek idejno jedro moderne tehnike – današnjemu človeku vrglo v dušo grintavih zeli. Taka »*praktična*« usmerjenost duše vidi namreč vsepovsod v zunanji *prirodi*, ki človeka obdaja, le *kvantum različnih sil*, ki bi jih, zlasti s pomočjo znanstva, trebalo dobiti v oblast ter čimpreje obrniti v obrestonosni denar, ki da je – sveta vladar. A kakor *šlepa* je ta usmerjenost za *kvalitativne strani* sveta, n. pr. za »lepo« prirodo, za take strani sveta torej, katere človeku sicer ne polnijo žepa, a mu morejo prav po knežje pogostiti dušo z najplemenitejšimi duhovnimi užitki. In ta čedalje bolj se razpašujoča grobo utilitarna usmerjenost do vnanje prirode, ki je povsem mentalnost iz mentalnosti današnje kapitalistične dobe, se je

sodobnemu človeku strahovito maščevala: *zmehanizirala* mu je slednjič i njegovo – *dušo*, kakor da je tudi svet duha del kozmične prirode ter da je i zanj najvišje merilo: *profit* !

In tako se danes širom sveta proglašča, v smislu »nove« morale, načelo, da – »človek toliko velja, kar plača«. Toda taka in sleherna podobna »moral« ni več istinita morala, temveč prava pravcata – de-moralizacija, neke vrste razlastitev na kakem moralnem področju, to se pravi, v kolikor gre n. pr. za današnji mamonizem, iz rodovitne, z živimi sokovi prepojene zemlje iztrgano ter na peščena tla vrženo načelo krščanske morale, da: tvoje duše ne odtehtajo vsi gmotni zakladi sveta. In kabinetni vzorec demoraliziranja je žid Bonaventura (v »Veroniki Deseniški«), ki takole modruje: »Ljudje in običaji se menjajo iz kraja v kraj – in mi, mi gledamo, da vsem ustrezemo.«

Zlasti komur je do kakršnihkoli *pedagoških* ukrepov glede naraščajoče demoralizacije na področju gospodarskih, spolnih, političnih, poklicnih odnošajev, ta danes ne more kar mirno iti preko zgoraj omenjenega dejstva o »socialnem preseljevanju duš«, ki nastopa v vedno večjih dimenzijah ter sega i v čedalje širše sloje. Le glejmo!

Najznačilnejša plat za sodobno stopnjo socialnega razvoja je dejstvo, da se človek vedno bolj odtuja sočloveku. Moderno življenje čedalje bolj opušča socialno strukturo *zajednice* (Gemeinschaft – kakor je n. pr. rodbina) ter se začinja vobče odigravati v socialnem ogrodju *družbe* (Gesellschaft – kakor je n. pr. politična stranka). Eno se od drugega razilikuje kot noč in dan.

V to ali ono skupino ljudi, katera očituje socialno strukturo zajednice, n. pr. rodbina, domovinska občina, fara..., je, ali bolje rečeno, je bil posameznik organski včlanjen, to se pravi: vse člane zajednice neposredno spaja v eno, samorastlo celoto čut *solidarnosti* in *soodgovornosti* (po geslu: eden za drugega, vsi pa za vsakega!) in pa medsebojno (neskončno) *zaupanje*. Vsak zajednični član je nekak reprezentant cele zajednice in njena čast ali nečast je obenem njegova čast, oziroma nečast.

A za družbo, kamor spadajo n. pr. vsakovrstna društva, ki ni človek že po rojstvu njihov član, ki jih marveč odrastli po medsebojnem dogovoru sklepajo (bolniška blagajna, planinsko društvo, klub, kartel, partija...), je značilno to, da je umetno, na podlagi medsebojne pogodbe (»pravila«!), tvorjena enota, zgolj vsota posameznikov, ki eden drugemu prav nič n e zaupajo, katere marveč veže samo skupnost interesov in kjer hoče vsak

samo za svoje dejanje in nehanje biti odgovoren. Ako naj ta ali ona skupina ljudi s socialno strukturo družbe, recimo na odborovi seji ali v plenarnem zborovanju »hoče« kaj kot skupina, tedaj se to hotenje ne odigrava po načelu solidarnosti (eden za drugega, a vsi za vsakega!), kakor če n. pr. »vsa fara« hoče novih zvonov, temveč po načelu – vsote, to se pravi samo s pomočjo fikcije in pa sile: s pomočjo večinskega načela, ki ga večina manjšini vsili.

Življenje sodobnega kulturnega človeka se odigrava v različnih socialnih skupinah, kakor so: rodbina, ljudstvo, narod, država, cerkev, domovina, poklic, stan, stranka, razred, organizacija, kulturno območje... Po svojem socialnem ogrodju so te skupine deloma zajednica, deloma družba. Ne smemo pa prezreti značilne in reči treba da – usodepolne zakonitosti, ki se tukaj javlja: *da v naši sodobnosti zajednice čimdalje bolj razpadajo in da na njihovo mesto stopajo nove tvorbe z očitno socialno strukturo – družbe*. Še v polpretekli dobi je n. pr. za kmetško rodbino veljal običaj, da, če je prišlo po pošti pismo za tega in tega člana rodbine, je to pismo brez zamere in kot nekaj samo po sebi umevnega odprl katerikoli član rodbine in se je to pismo pred vso rodbino prečitalo. In danes? No, danes tozadevno hčerka čestokrat ne zaupa niti svoji materi in po vsaj bolj gosposkih rodbinah se n. pr. mož in žena izrečno dogovorita, kako da bosta postopala in puncto pošte. – Ali: ko sem prišel kot fantek prvič v mesto, kar nisem mogel verjeti, da se mestni ljudje med seboj ne pozdravljajo, ko smo vendar doma tudi vsakemu tujcu prinesli »dober dan« nasproti; a mi s svojo »družabno« oliko bi se danes nad nasprotnim postopanjem, to je nad pozdravom neznanca, vsaj deloma čudili, če ne celo naravnost zgražali. – In če je v tistih polpreteklih časih ponoči iznenada potrkalo na vežna vrata ali na okno, sta oče ali mati zaupajoče vprašala: »Kdo si božji?« A danes marsikdo, preden se vleže, pogleda, pač ne poln zaupanja, pod posteljo, če se že ne gre prepričati, ali je revolver »za vse slučaje« pri roki in v redu.

S prehajanjem zajedniške socialne strukture v družabno pa je obenem spojeno dvoje drugih, pomembnih prememb: z narodnim duhom prešinjani, sočni običaj (Sitte) in pa noša (Tracht), ki imata domovinsko pravico v zajednici (rodbini, domačem kraju, narodu...), se čedalje bolj umikata mednarodni, puhli konvencionalnosti (bonton!) in modi.

In moderna morala, tisti nezapisani kodeks vsakojakih pravil, ki človeku v vsakdanjem dejanju in nehanju predpisujejo, kaj in kako da je prav, a še

rajši farizejsko opravičujejo, kar v istini ni bilo prav, ta moderna morala je po svojem bistvu – »družabna« morala. Večina njenih nauk je oprta na temeljno načelo »družbe«; da je vsakdo odgovoren samo zase in svoja dejanja, samo za svojo krivdo in da je ta ali oni uspeh samo njegova zasluga: a soodgovornost se po tem naziranju odklanja. In tako dobivajo z notranjim razkrojem raznih zajednic besede: resničnost, zvestoba, pravičnost, poštenost... danes bolj ali manj nov smisel. »Zvestoba« n. pr. je zajedniškemu pojmovanju te besede, kakor točno izvaja M. Scheler, naravno trajanje ljubezni pa zaupanja; in zahtevati tukaj kakih »obljub« ali garancij, bi se pač reklo, dotičnika naravnost žaliti. A danes, na družabnih temeljih življenja se pod zvestobo vedno bolj umeva dispozicija za istinito držanje danih obljub in pogodb. In tako je recimo prišlo, da nam modernim in nadmodernim veljajo tiste ženske, ki so poštene soproge in dobre matere, za starokopitne in perverzne, kakor to jedko ugotavlja globokogledi Strindberg. In prav iz istega razloga nam tisti hreščeči klic po svobodi, svobodi in svobodi čestokrat suflira samo naša – slabost.

Zato pa dado misliti tiste neosnovane teorije, ki pospešujejo razkroj življenjskih zajednic, trdeč, da so tudi pristne zajednice, kakor n. pr. zakonska zveza, le umetne, na dogovorjeni pogodbi sloneče tvorbe. Na podlagi take vere začenjajo »vezi« različnih zajednic vedno bolj popuščati, te zajednice postajajo bolj in bolj dostopne poljubnim izpremembam in »reformam« in na mesto spoštovanja pred njimi stopa – samovoljnost.¹

Z ozirom na pedagoške probleme, ki tukaj silijo na plan, se mora omeniti, da povzroča veliko zmede medsebojno zamenjavanje (nравnosti) z *etiko* (nравoslovjem). V istini pa treba eno imeti strogo vsaksebi od drugega. Qui bene distinguit, bene docet!

Pravi *raison d'être* kake morale je v tem, da kdo po njej *živi* ter nič ne vprašuje, so li njeni »predpisi« opravičeni ali ne, odkod izvirajo, itd. In v takem jedru pojma morala je zasidrana že omenjena mnogoštevilčnost moral. A glavni znak etike je *teoretsko pretresanje* tega, kar se imenuje morala. Značilno za etiko je torej to, da znanstvenik po vrsti vzame razne morale pod drobnogled svojega razumnega (racionalnega) razglabljanja, skušajoč n. pr. razliko, njih stopnjo dovršenosti in zlasti še to, katera izmed njih se toliko približuje popolnosti, da bi se lahko proglasila za nekak kategori imperativ, ali drugače rečeno, da bi se dala sprejeti za brezpogojno

občeobvezni, »znanstveno« utemeljen predpis vsaj na tem ali onem poprišču človeškega dejanja in nehanja.

Odnosaj med moralo pa etiko je podoben odnosaju med *organskim poslovanjem* tega ali onega uda v našem telesu pa med znanstveno osnovanim *sredstvom* za morebitno pospešitev tega poslovanja, n. pr. med očesom pa – naočniki. Naočniki so velika dobrot za marsikoga, kdo bi oporekal, toda s pridom bo si jih pač samo tisti kratkovidnik n. pr. nataknil na nos, čigar oko vsebuje še vsaj nekaj – organski funkcijonirajočih življenjskih sil.

In nič drugače ni to s posameznimi izsledki »znanstvene« etike. Če recimo gojenec daje vzgojitelju povoda za opozoritev na ta ali oni teoretsko ugotovljeni zahtevk »spolne etike«, tedaj bo taka opozoritev samo takrat imela kaj smisla, ako je v gojenčevi duši še kaj *dovzetnosti* za - *živo* spolno moralo, v kateri je kot otrok bil vzgojen. Zato pa je tudi kaka sicer manj dovršena, a še živa »vaška« morala neprimerno boljša, nego pa tisti nevarni študij v duhovnem razvoju človeka, ko začne kdo iz teh ali onih vzrokov s pomilovanjem »prosvetljenca« zreti na ves rekvizit »takozvane« morale, v kateri je zrastel, poln prosvetaškega ponosa – »dass wir es so herrlich weit gebracht haben«. Tak človek je suha veja, ki nudi bore malo ali pa nič več oprijemališča za cepič etične pobude, pa naj bi ta pobuda bila teoretski še toli globoko fundirana.

In kakšna neki je *prognoza*, ki se da z ozirom na vse to postaviti razvoju morale in družbe v bližnji bodočnosti? No, res je, da silno *pešanje živega in moralnega čuta*, česar danes ni mogoče več zanikati, bodi to naravnost in na glas povedano, človeka sili skoraj do obupavanja, zlasti do obupavanja nad našo inteligenco, oziroma nad tistimi, ki se radi imajo za kaj boljšega. Toda dovolil bi si opozoriti na velevažno dejstvo, da je *ljudstvo*, to se pravi tisti »negosposki« sloji našega naroda tam zunaj po selih – *silen rezervoar* moči. Vsa kultura, pravi kulturni filozof Berolzheimer, je sicer aristokratska, v tem smislu, da posameznik ali več posameznikov ubira nova pota. Ali pa ta pota peljejo do uspeha ali ne, to zavisi od *ljudstva*, ki s svojim skorajda *nezmotljivim in stiktom* pritrudi temu, kar je v istini kaj prida, ter zavrže tisto, kar je za življenje brez pomena. In upajmo, da je tudi v našem ljudstvu moralni instinkt še zdrav in čil! V tem bi namreč bilo dovolj poroštva za bodoči razvoj vsaj naše družbe – brez prevelikih potresov.

Mojstrana, 20. julija 1924.

¹ Gl. M. Scheler, *Das Ressentiment im Aufbau der Moralen*. (Abhandlungen und Aufsätze, I., 1905, str. 259 – 263.)